

Fig. 1. Kirken set fra sydøst. Foto EN 2011. – *The church seen from the south east.*

RÅRUP KIRKE

BJERRE HERRED

Historisk indledning. Ifølge en præsteindberetning 1667 kaldtes kirken *Skt. Annas* (jf. $\dagger$ helligkilde s. 1408 og $\dagger$ sydkapel s. 1414).¹ Efter reformationen var kirken i Kronens besiddelse, indtil den 1671 med kaldsret (sammen med bl.a. Stouby Kirke) blev overdraget til stiftamtmand Henrik Rantzau til Schöneweide (i Holsten), Møgelkær og Rosenvold (jf. $\dagger$ kiste nr. 7).² 1684 kom den til Jørgen Arenfeldt til Jensgård,³ og kirken fulgte i 17-1800-tallet med et par korte afbrydelser⁴ Jensgård til o. 1867, da den af ejeren, kammerråd Jacob Andreas Glud ($\dagger$ 1884), blev overdraget til datteren Charlotte, gift med proprietær Heinrich August Lorentzen. Kirken forblev i hendes eje, indtil den 1. jan. 1917 overgik til *selveje*.⁵

Anneksforhold. Sognet har siden 1972 haft Skjold som anneks. Kirkedistriktet Klejs i sognets sydlige del, der

1909 fik egen kirke, udgør siden 2011 et selvstændigt sogn i et fælles pastorat med Rårup og Skjold (s. 1453); en fængselskirke i Møgelkær er indviet 2007 (s. 1449). – En præst i Rårup, Mads Mikkelsen, er nævnt 1458.⁶ 1496 blev det påbudt, at Rårup og As skulle være anneks, uden at det fremgår, hvilket sogn der skulle være hovedsogn.⁷

Kirstine Eriksdatter Rosenkrantz til Møgelkær, enke efter rigsråd Jørgen Rud til Vedby, betænkte i sit testamente 1509 Rårup kirke, præst og degn.⁸

Kirkegods. Svarende til sognets størrelse var også kirken blandt de rigeste i landsdelen.⁹ Kirkejorderne blev efter reformationen bestyret af lensmanden over Stjernholm Len (jf. s. 1020 ff.), og herligheden heraf var 1563 og 1567 pantsat til Axel Nielsen Arenfeldt til Palsgård.¹⁰ Nogle jorder i Klejs og Nøttrup mar-

ker, der 1569 var bortfæstet til Hartvig Thomesen Juel, medejer af Palsgård, havde 1637 ligget øde i flere år, hvorfor lensmanden fik påbud om at give nedslag i forpagtningsafgiften.¹¹ Fire agre uden for sognet, på Palsgårds mark, blev 1636 mageskiftet for et bol i Vrigsted.¹²

Kirkens tiendekorn blev 1671 opbevaret på våbenhusloftet (s. 1414). I landmilitsens tid, indtil 1765, fandtes ved kirken en ttræhest og et tgeværskab (s. 1407, 1431).

Et t[†]kapel ('bedekammer') i den nu nedbrudte hovedbygning på Møgelkær, opført 1571, var indrettet af Pernille Oxe (†1576), enke efter admiral Otte Rud.¹³ Kapellet var nedlagt allerede i 1700-tallet, mens en formodet t[†]døbefont(?) ved midten af 1800-tallet var nedgravet i gården 'til bekvemmelighed for en and med sine ællinger'.¹⁴

Sagn. Om kirken fortælles, at man oprindelig var begyndt at bygge ved Åstrup, på 'en plads, omgivet af store sten' (jættestuen Dilhøj). Men, hvad der blev bygget om dagen, blev ødelagt om natten, hvorfor bygmesteren spændte to okser under ét åg og bestemte, at kirken skulle bygges dér, hvor man fandt dem den følgende morgen, og det er det sted, hvor nu kirken står.¹⁵

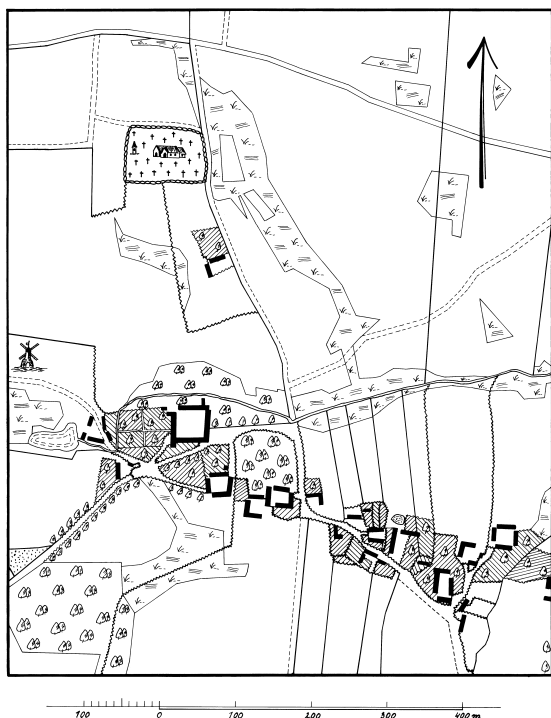

Fig. 2. Matrikelkort over Rårup Bys jorder. Opmålt af L. Grandjean 1819 og kopieret af P. Krebs. Tegnet af Anna Brinch Thorsen 1989. 1:10.000. – Cadastral map of the lands of Rårup Village, 1819.

Det store indenlandske sogn omgives af otte sogne og havde ved folketællingen 1801 næsten 1200 indbyggere. En lille middelalderlig enklave ligger i Bjerre Sogn, der også har en enklave i Rårup Sogn. Bebyggelsen bestod indtil 1900-tallet af 11 mindre landsbyer og flere store enkeltgårde samt hovedgården Møgelkær. Kirken er rejst omtrent midt i sognet, ca. 400 m nord for landsbyen Rårup, der har givet navn til sognet.¹⁶ Den ligger stadig næsten frit i landskabet med udsyn over mark og eng; kun området nord for kirken optages nu af en nyere bebyggelse, og her er 2010-11 opført et større kirkecenter.

Kirkegården, oprindelig ca. 75×115 m, er 1870 udvidet med ca. 40 m mod vest.¹⁷ Den afgrænses mod øst af en stejl skrænt, der falder ned mod engen. Hegnet består af et dobbeltsidigt kampestensdige med en kerne af blandet stenfyld; vestre afsnit er flyttet ud i forbindelse med udvidelsen. Diget er senest omsat i 1990'erne, men med bevarelse af sin gamle karakter.

Indtil 1700-tallet udgjordes hegnet af en teglhængt t[†]kirkegårdsmur med kampesten på indersiden, formentlig fra senmiddelalderen. 1669 betalte man en murermeister for 44 alen kirkegårdsmur 'af grunden at opsætte med kampesten og siden mure ovenpå og på siderne, uden og inden'.¹⁸ To år senere skønnede synsmændene, at der til murens fortsatte reparation behøvedes 'mange læster kalk og nogle 1000 sten, både tagsten og mursten'.¹⁹ 1720 var 'muren' (vel både kirkegårdsmuren og stendiget) overalt forfalden, så gravene 'fordærvs af kvæg og svin'.²⁰ 1819 skulle stendiget repareres og forhøjes;²¹ 1854 blev sydsiden omsat fra grunden.¹⁷

Indgange. Hovedindgangen er en køreport i det udflyttede vestdige, lukket af jerngitre mellem murede piller fra 1936; en ganglåde i syd, ud til graverens redskabsplads, svarer til porten.²² En moderne ganglåde midt i det nordre dige fører ind fra parkeringspladsen nord for kirken. En ældre indgang i øst har tre piller af granit og jerngitterfløje, en enkelt og en dobbelt. En trappe leder nu op til indgangen, der på grund af det stigende terræn næppe har tilladt kørsel med vogn.

Også den tidligere t[†]hovedindgang har været i vest. Her var 'porten for kirkegården', forment-

Fig. 3. Luftfoto af kirken set fra sydøst. Ålborg Luftfoto o. 1951. KglBibl. – Aerial photo of the church seen from the south east.

lig en muret $\dagger$ portal, 1720 ganske ubrugelig, og 'de tre døre på muren' uden låger.²⁰ 1819 tales om 'port og låge mod vest'.²¹ Indgangspartiet er gengivet på landmålerens lille tegning fra 1867 (fig. 48) få år før digets udflytning mod vest. En $\dagger$ låge i syddiget, ud for våbenhuset (jf. luftfoto fig. 3), stod ud for et markskel og har formentlig været benyttet af præsterne. Åbningen ønskedes 1923 lukket med sten.²² – En $\dagger$ kirkerist nævnes 1671.¹⁹

En $\dagger$ træhest skulle 1765, efter landmilitsens nedlæggelse, sælges på auktion ved herredsfogedens foranstaltning (jf. $\dagger$ geværskab s. 1431).²³ Det militære strafferedskab har formodentlig været opstillet uden for kirkegården, hvor bondsoldaterne har haft deres eksercerplads.²⁴ Synet efterlyste 1730 den $\dagger$ gabestok (halsjern), der efter forordningen skulle findes ved alle kirker.²⁰

Beplantning. Kirkegården skærmes til alle sider af velvoksne seljeron, plantet uden for diget i 1950'erne. Provsten påbød 1864, at der langs diget skulle anlægges en 3 alen bred grusgang

beplantet med træer, formentlig de træer (elm?), der ses på fig. 4.²² Tegningen 1867 (fig. 48) viser den uregulerede, græsklædte kirkegård med få spredte, indhegnede gravsteder.

$\dagger$ Klokkestabler. Klokken hang fra o. 1700 og indtil genopførelsen af kirketårnet 1943 i en tømret stabel på kirkegården, betegnet med forskellige navne ('træværk', 'klokkehus' og 'tårn'). Den fornyedes flere gange og stod i det mindste fra midten af 1800-tallet på en lille høj vest for kirken (jf. fig. 4 og 48), hvor der nu er rejst en flagstang. Tømmeret var 1722 så forrådnet, at klokken ikke kunne ringes uden livsfare, hvorfor det 1723 blev påbudt at tage den ned sammen med det trætag, der dækkede den.²⁵ En ny klokkestabel, opsat samme år, kan være den, der ses på tegningen 1867 (fig. 48). Den var støttet af lange skræstivere og dækket af et lavt, pyramideformet tag, hvorover der var opsat en endnu bevaret $\star$ vindfløj (s. 1418 med fig. 49). Den sidste klokkestabel (jf. fig. 4), der tjente 1890–1943,²² var af en tilsvarende konstruktion.

Bygninger på og omkring kirkegården. Et *ligkapel* nordvest for kirken er opført 1964 efter tegninger af arkitekt Helge Andreasen, Vejle. Den klædelige, teglhængte og hvidtede bygning afløste et *†ligkapel* på samme sted fra slutningen af 1800-tallet (jf. fig. 3). Et *redskabshus* til brug for graveren er bygget 1978 uden for kirkegårdens sydvestre hjørne (arkitekt Hans Nielsen). *Kirkecentret* nord for kirkegården, med kontorer og samlingslokaler, er indviet 2011. Den lange lave, hvide bygning er tegnet af arkitektfirmaet Cubo efter en arkitektkonkurrence.

Sognets *præstegård* siges 1502(?) at hedde *Peberholm*.²⁶ Den kan være identisk med den nuværende gård 3–400 m syd for kirken, der på matrikelkortet 1819 (fig. 2) ses som et stort firfløjet anlæg, vestligst i landsbyen. Stuehuset, den vestre længe, er 1906 afløst af et grundmuret hus; udlængerne, af bindingsværk, er på nært et hus i nord nedrevet 1967.

Helligkilden, Skt. Annas Kilde, i engen øst for kirkegården, omtales første gang i en præsteindberetning 1667: 'Kirken kaldes St. Annæ, og i kirkedalen

(er) en kilde af samme navn, som tilforn har helbredt mange'.²⁷ Sognepræsten gentog 1807, at kilden i ældre tider havde været søgt som 'sundhedsbrønd', men nu var den ikke længere 'anset'.²⁸ Kilden har i dag sit spinkle udløb i skrænten ca. 50 m øst for kirkegårdens sydøstre hjørne, hvor det drikkelige vand siden 2009 er ført ud gennem en cementeret bæk. Tidligere løb det ud i et drikketrug og blev brugt til vanding af græssende kreaturer.

BYGNING

Oversigt. Den anselige kirke bestod oprindeligt af skib og kor med apsis fra romansk tid, påbegyndt af granitkvadre nederst i øst, men ellers bygget af frådsten.

I senmiddelalderen undergik kirken mange ændringer. Der blev indbygget hvælv i kor og skib og tilføjet et stort (†)tårn i vest samt et våbenhus og et senere nedbrudt *†kapel*, i to fag, ved skibets sydside. Tårnets øvre stokværk blev taget ned o. 1700, men er genrejst 1943 (arkitekt Viggo Norn). *†Sydkapellet* blev 1670 afløst af et adeligt gravkapel ved korets nordside med underliggende krypt. En *†tagrytter* over skibets østende er nævnt 1771. Kirken undergik en hovedreparation 1865–67. *Orienteringen* har en mindre afvigelse mod syd.

Fig. 4. Kirken og kirkegården set fra vest med *†*klokketabel (s. 1407). Foto fra begyndelsen af 1900-tallet i Rårup lokalhistoriske Arkiv. – The church and churchyard seen from the west with the *†*bell frame.

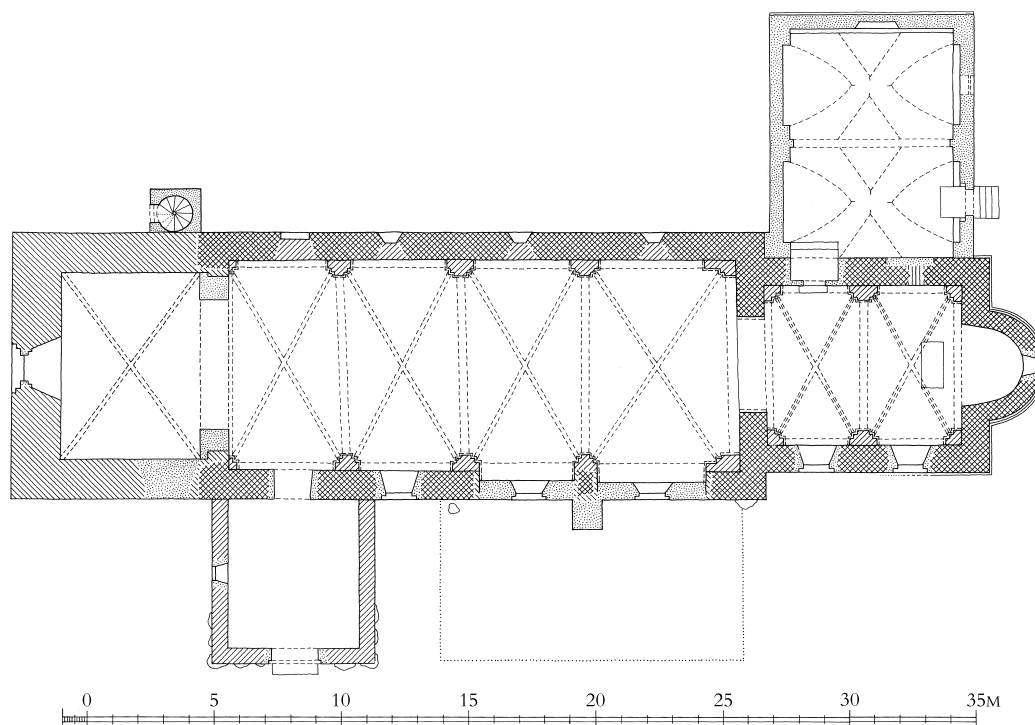

Fig. 5. Grundplan. 1:300. Efter opmåling af Viggo Norn 1941, suppleret af NJP. Tegnet af Merete Rude 2011. – *Ground plan.*

Den romanske kirke er knap 33,5 m lang og dermed den længste i Bjerre Herred. Størrelsen af det oprindelige anlæg sløres nu til dels af de store tilbygninger, tårnet og gravkapellet. Til gengæld er apsidens uforholdsmæssig lille og lav, en af Jyllands mindste. Udvendig optager den kun halvdelen af korets østside (4,3 ud af 8,5 m), og tagspidsen når kun til korets taglinje. Indvendig udgør den en dyb niche bag altret.

Byggeriet må, som det var almindeligt, være indledt østfra, og de samme stenhuggere, som udførte granitsoklen under apsis, har også tilhugget korbuens kragbånd (se ndf.). Ved afsætningen af grundplanen er apsidens halvcirkel udstukket med centrum i korets yderside, mens korets ydermure flugter med skibets indervægge. Murene er forholdsvis tynde: 105–110 cm. Vinduerne er anbragt højt; i skibet har de før terrænets opfyldning (jf. s. 1417) haft bund ca. 4,5 over jorden.

Materialer og teknik. Murene (kassemurene) er i kor og apsis påbegyndt i blandede materialer:

granitkvadre og frådsten. Udvendig er der brugt granit indtil 3 m over jorden, mens væggene er af frådsten; granit er tillige anvendt nederst i korbuens vanger og i skibets nordøstre hjørne. Men herover er frådsten enerådende, og hele bygningen, inklusive døre og vinduer er fuldført i dette materiale (sml. tilsvarende forhold i Skjold s. 1463). Murene hviler på en *sokkel* med skråkant (fremspring 5 cm), af granit under apsis og kor, af frådsten under skibet; herover har apsis endnu et profileret led (se ndf.). På grund af terrænets stigning er soklen i dag kun synlig under apsis og korets østligste del.

Kor og apsis er med den fine *kvaderbeklædning* bygningens mest artikulerede afsnit (fig. 7). Apsidens krumme kvadre er tilhugget med stor akkuratess og tegner en smuk halvcirkel. Over skråkantsoklen (36 cm høj) smykkes den tillige af et profileret sokkelskifte, hvis kvadre er af samme højde (59 cm) som nederste skifte i koret. Den kun svagt fremhævede profil (fig. 9) består af tovtav over en flad hulkel og vulst. Manéren

Fig. 6. Nordre korbuekragbånd, set fra sydvest (s. 1411). Foto AM 2011. – *Northern chancel arch impost, seen from the south west.*

svarer til korbuekragbåndene, men tovsnoningen røber, at i det mindste to stenhuggere har været i arbejde.²⁹ Korets bygningskvadre ligger i lige gennemløbende skifter i store, planhugne former. De tre nederste skifter holder ens højde (til-

Fig. 7. Kvaderstenspartiet i korets sydøstre hjørne (s. 1409). Foto AM 2011. – *Ashlar section in the south east corner of the chancel.*

sammen 178 cm), hvorover der følger tre mindre skifter. Kvadrene i korets nordside, der 1670 er genanvendt i gravkapellet, er udført nøjagtig som sydsidens.

Kirken er fuldført af *frådsten*, der som nævnt har været til stede på byggepladsen fra første færd og er brugt indvendig i væggene. Hvorfor man har skiftet materiale, kan ikke afgøres, heller ikke om der har været tale om en (længerevarende) standsning i byggeriet, før man fortsatte vestover. Frådstenene, der er skjult bag de pudsede og hvidtede facader, studeres i dag bedst i korets nordmur, set fra gravkapellets loft. Materialet er her brugt i relativt små formater og danner en regelmæssig, helt plan flade. Dette gælder også skibets nordfacade, hvor arkitekt Viggo Norn, der 1943 lod vinduerne genåbne, noterede sig murerarbejdets kvalitet: Åbningerne var smukt udførte af tildannede frådsten, og i fugerne var trukket en stribe med et jern (en murske?). Det kunne ikke med sikkerhed konstateres, om ydersiden havde været hvidtet oprindelig, men det syntes ikke at have været tilfældet, da der ikke fandtes noget pudslag på frådstenene.³⁰

Vinduer og døre. Kirken har været disponeret med et vindue i apsis, to i hver af korets sider, og tre i hver af skibets langsider, mens dørene som vanligt har været anbragt vestligst i skibets mure.

Vinduet i apsisen er ødelagt af et nyt (senest ved indsættelse af en spidsbuet støbejernsramme 1867), og af korets fire åbninger spores indvendig kun den nordøstre, der har haft bund 3,4 m over nuværende gulv. Skibets tre nordvinduer står efter 1943 udvendig som store blændinger, rundbuede og bredsmigede. De er 1,7 m høje og ca. 1 m brede og har bund ca. 3,3 m over nuværende terræn; lysningen udgør ca. en tredjedel af den udvendige bredde.

Skibets norddør er ligeledes fremdraget 1943 og står i dag som en udvendig, retkantet niche, 185×105 cm, med bund i samme niveau som terrænet, men tærsklen må have ligget betydeligt lavere. Syddøren er noget udvidet og står nu med en rund bue.

Kirkens *indre* har siden 1860'erne glat pudsede vægge, der vanskeliggør nærmere iagttagelser. Gulvet stiger østover med et trin mellem skib og

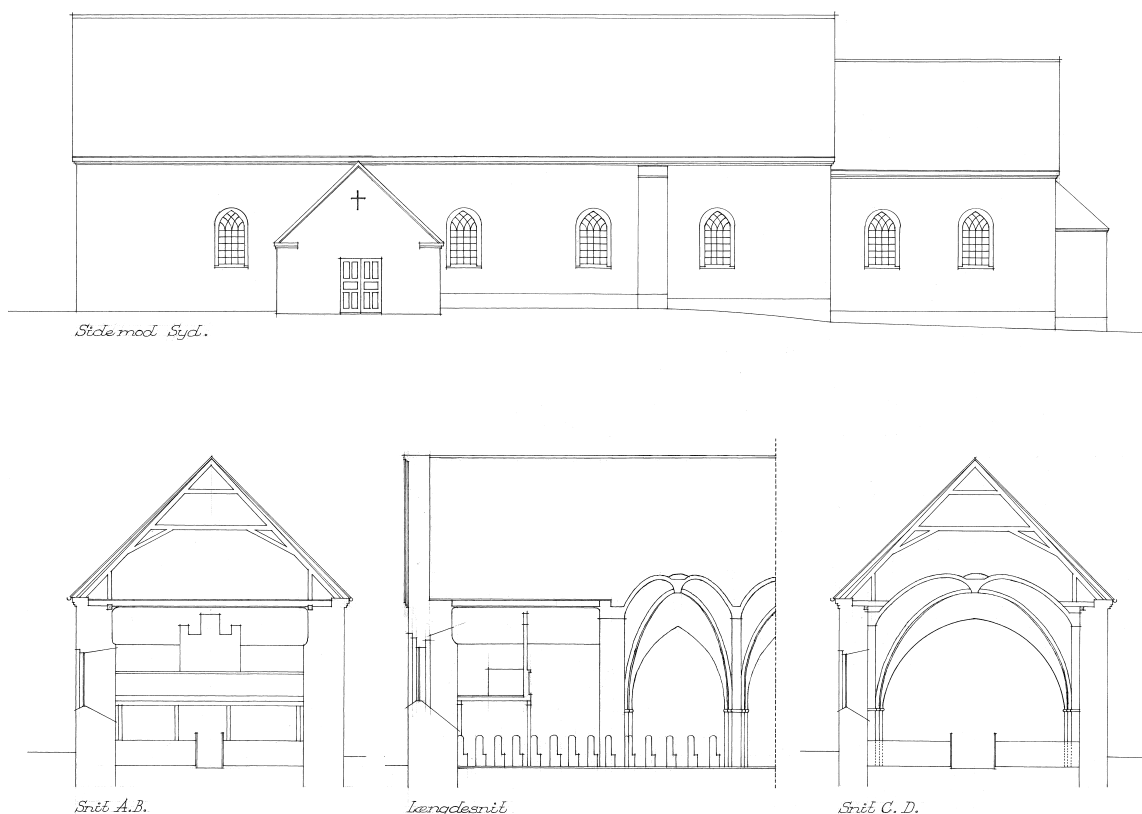

Fig. 8. Kirken før tårnets genopførelse 1943. Opstalt af sydside, tværsnit gennem tårnunderdel og skib, set mod vest, og længdesnit af kirkens vestre del set mod nord. 1:300. Opmåling af Viggo Norn 1941. – *The church before the rebuilding of the tower in 1943. Elevation of south side, cross-section through lower tower and nave, seen towards the west, and longitudinal section of the western part of the church, seen towards the north.*

kor, og ét mellem kor og apsis. Den beskedne apsis, der indvendig har smigede sider, dækkes af et *halvkuppelhvælv* af frådsten (oversiden er ikke tilgængelig). Den rundbuede åbning er uden vederlagsmarkering.

Den velbevarede, runde *korbue* udgør godt og vel en tredjedel af skibets udvendige bredde. Vangerne er sat af (nu afrensede) granitkvadre med retkantede hjørner, men er ellers muret med en del 'udfyldninger'; selve buen er af frådsten. Vederlaget markeres af prægnante *krægbånd* (fig. 6), 32–33 cm høje, med en omløbende, profileret udsmykning på den nedre del, som sagt beslægtet med soklen i apsis: over en rundstav er en tovsnoing og herover en lav hulkel.

Kor og skib var oprindeligt dækket af flade *tbjælkelofter*. Af *gavlspidserne* er kun bevaret den

nedre del af korets østre trekant, muret af frådsten. Skibets østgavl er nymuret i 1860'erne, den vestre var nedtaget inden tårnets genopførelse.

Fig. 9. Apsis, udsnit af granitsoklen (s. 1409). Foto AM 2011. – *Apse, detail of granite base.*

Fig. 10a-b. Forslag af Viggo Norn 1942 til tårnets genopførelse (s. 1413). Opstalter af syd- og vestfacader samt snit set mod nord. 1:300. Forslaget til ændring af kirkens vinduer samt våbenhusdøren kom ikke til udførelse. – *Proposal of Viggo Norn, 1942, for the rebuilding of the tower. Elevations of the south and west facade and section seen towards the north.*

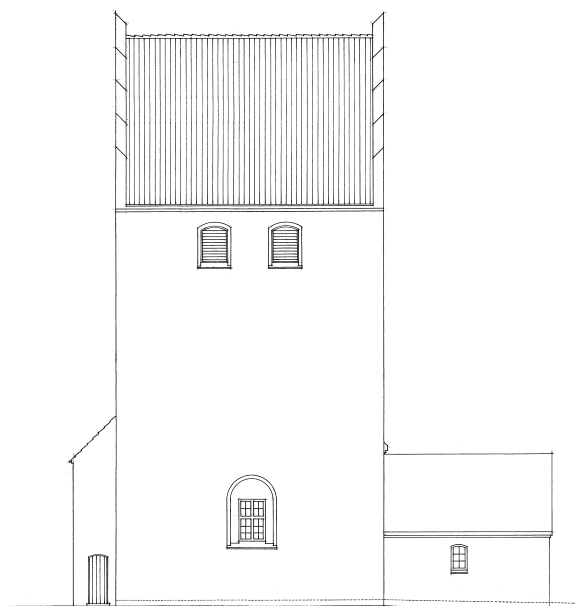
Senmiddelalderlige ændringer og tilføjelser. I årtierne o. 1500 gennemførtes flere større byggearbejder, hvis indbyrdes rækkefølge ikke kan endeligt fastlægges, men som helt har ændret bygningens karakter. Kor og skib fik hvælv, og ved skibets vestgavl opførtes et stort (†)tårn, hvis øvre del senere er taget ned, mens underdelen (tårnrummet) nu indgår i et nyt tårn. (I det følgende er tårnets historie ført frem til genopbygningen 1943). Foran syddøren tilføjede man et våbenhus, der tidligere har været i to etager; og lidt længere mod øst, ud for skibets sydside, rejstes et †kapel, der har været to fag bredt og måske har været knyttet til den valfart, der fandt sted til Skt. Annas Kilde. †Kapellet afløstes 1670 af et privat, adeligt gravkapel ved korets nordside.

Kirkerummet har, mens †sydkapellet stod, været temmelig mørkt, idet det bortset fra de små romanske åbninger i nord kun har fået indirekte lys igennem kapellet.

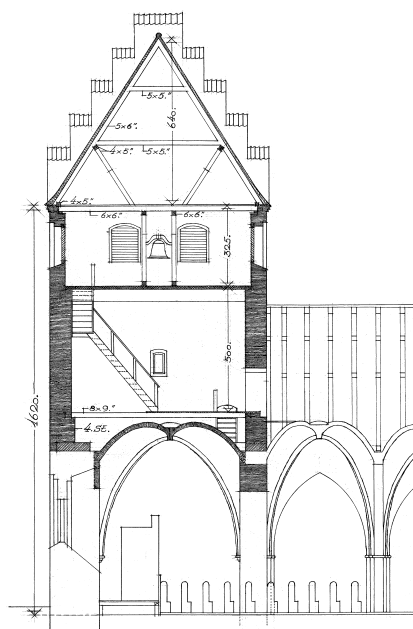
Krydshvælvene, to fag i koret og fire i skibet, hviler på spidse, helstens skjold- og gjordbuer over falsede væg- og hjørnepiller med runde

kragbånd. I koret er ribberne nederst af profilerede, højryggede formsten, mens retkantede sten danner en korsfigur i ribbekrydset. Samme korsfigur ses i skibets hvælv, hvor ribbernes nedre del er affasede, idet de dog er indledt med kvarte sten. Hvælvtypen er i øvrigt den almindelige senmiddelalderlige for Århus Stift med højryggede kapper, kun er vægpillerne lidt bredere (yderste led, der bærer gjordbuen, er af halvanden sten). Skibets østre hjørnepiller er trukket vestover, så de måler 130–35 cm øst-vest, formentlig for at respektere et †alterbord på hver side af korbuen. Korhvalvene har halvtstens overribber af løbere på fladen, skibets hvælv helstens overribber med trin af kantstillede sten.

Af det middelalderlige (†)tårn, hvis øvre stokværk er taget ned o. 1700, er som nævnt kun bevaret *underdelen* (tårnrummet), der siden 1943 bærer et nyt tårn (jf. ndf.). Underdelen er jævnbred med skibet og viser, at også det oprindelige †tårn har været en anelig bygning. Middelalderligt murværk er indvendig i behold indtil 5 m over gulvet, mens yderfacaderne er ommuret

Modl. Vest.

Strukt. B. B.

1943. De svære mure er af munkesten i munkeskifte og måler i tykkelsen 1,6 m i nord og syd, 2 m i vest. Tårnrummet har bevaret et stort, spidsbuet vindue i vest, udvendig falset og med en støbejernsramme fra 1800-tallet; indvendig er den smigede åbning 2,6 m bred. I vestvæggen er 1970 påtruffet et senmiddelalderligt, kalkmalet $\uparrow$ indvielseskors (jf. s. 1418).

Dette gamle tårn havde ifølge et syn 1693 sadeltag med gavle i øst og vest. De øvre stokværk blev taget ned o. 1700, efter at et $\uparrow$ hvælv var styrtet ned nogle årtier forinden. Ved synsforretningen 1671, forud for Kronens afståelse af kirken, manglede således 'et loft over folkene ... neden i tårnet, siden tårnet nedfaldt og sønder slog stolene'; og også det store vindue i vest var 'øde'.¹⁹ Det nedskårne tårn fremtrådte herefter som en forlængelse af skibet og havde tag fælles med dette. Endnu 1723 var der mursten tilbage fra det nedtagne tårn, hvoraf 'de hele sten' skulle bruges ved en reparation af kirken.²⁰ – Tårnrummet var indtil 1943 kun afgrænset af skibets vestre hvælvbue (fig. 8). Det var dækket af et fladt $\uparrow$ bjælkeloft, der erstattede det nedstyrtede $\uparrow$ hvælv (sml. forholdene i Stouby s. 1220 f. og Klakring s. 1381). Et ekstra vindue i syd kom til 1867, men er muret til igen 1943.

Det nye tårn, der er rejst over den middelalderlige underdel, er opført af kgl. bygningsinspektør Viggo Norn (jf. tegningerne fig. 10) og indviet 26. sept. 1943. Norn, der i de samme år også byggede kirketårne i Urlev (s. 1164) og Hedensted (Hattings Hrd.), forklarede 'de meget store dimensioner' med, at kirken var den største i herredet; grundplanen (8,6×10,65 m) var givet på forhånd, mens han selv har bestemt højden (23,5 m til øverste kamtak). Byggeriet, der gennemførtes med Nationalmuseets accept, kom i stand efter en indsamling i sognet 1941, og efter at staten havde optaget et tilskud (25.000 kr.) på finansloven for 1942–43. Murerarbejdet udførtes af murermester Böttcher, tømrerarbejdet af tømrermestrene Axel Hansen og Th. Brixen.³¹ Murene er af moderne munkesten, pudset og hvidtet, taget er dækket med tagsten.

Den store bygning er i traditionel (østdansk) sengotisk stil med blændingsprydede, kamtakke gavle. Facaderne brydes kun af de otte fladbuede glamhuller. Tårnrummet dækkes af et nyt krydshvælv med vederlag i væggene; ribberne hviler på små konsoller i hjørnerne. Mellem tårn og kirke er muret en bred, spidsbuet arkade. Et trappehus med vindeltrappe ved nordsiden giver adgang til de to øvre stokværk. Mellemstokværket dækkes af et betondæk, der bærer klokkestolen.

Våbenhus. Den rummelige, nu noget anonyme tilbygning har to stens tykke mure hvilende på en liggende syld af kampesten. Højden er forholdsvis beskeden, godt 2,5 m, hvilket formentlig skyldes, at bygningen tidligere har haft en øvre *†etage af bindingsværk*. Om huset hedder det nemlig 1723, at 'underdelen er muret', mens 'overdelen' er af 'tømmerværk'.²⁰ Oplysningerne rimer godt med, at 'våbenhusloftet' 1671 blev brugt til opbevaring af 'kirkekornet'.¹⁹ Synsmændene dømte 1723 huset til nedrivning; tømmerværket var forfaldent, og gulvet lå så højt, at vandet, når det regnede, løb ind i kirken, hvorfor der var 'bedre plads for barselskvinderne inde i kirken'. Huset blev dog stående, men *†bindingsværks-etagen med kornloftet* er formodentlig nedtaget kort tid efter. Et lille vindue i vest har spidsbuet støbejernsramme fra 1860.¹⁷ Døren i sydsiden er udvidet og ommuret flere gange og står siden »1960« (årstal på dørfløjene) som en fladbuet og falset åbning (arkitekt Helge Andreassen). Samtidig blev terrænet omkring våbenhuset afgravet

og døren sænket, hvorved man fandt to romanske gravsten (nr. 1-2). Gulvet har dog fortsat fald nordover ind mod det lavere liggende skib. Rummet dækkes af et malet træloft, der i 1800-tallet stod gipset.

†Kapellet ved skibets sydside, øst for våbenhuset, har efter alt at dømme stået frem til 1670, da det afløstes af gravkapellet ved korets nordside. Det huskedes endnu i 1700-tallet, da det omtales som 'korskirken' og som det oprindelige begravelsessted for Knud Gyldenstierne (*†*1627)³² (jf. hans epitafium s. 1436 og *†*kiste (nr. 3) s. 1438). Udvendig har den to fag brede tilbygning flugtet med våbenhuset (jf. grundplan), og indvendig åbnede kapellet sig mod kirken med to spidsbuede arkader, svarende til skjoldfelterne i skibets sydvæg. Deres varierede bredde skyldes formentlig, at kapellet først var opført, efter at man havde overhvalvet skibet. To blottede kampesten ud for skibets sydmur må være syldsten fra kapellets mure, hvis jorddækkede fundamenter i øvrigt er påtruffet ved en undersøgelse 2011.³³ Kapellet har

Fig. 11. Gravkapel (s. 1415) og udsnit af skib set fra nordvest. Foto EN 2011. – *Sepulchral chapel and part of nave seen from the north west.*

Fig. 12. Bygningstavle, 1670, i gravkapellets nordmur (s. 1416). Foto EN 2011. – Construction date tablet, 1670, in north wall of sepulchral chapel.

efter formen at dømme været et *dobbeltkapel* med to selvstændige gavle, jf. bl.a. Sværdborg Kirke (DK Præstø 822) og Skælskør (DK Sorø 248).³⁴

Som sagt var kapellet muligvis opført som led i den senmiddelalderlige valfart til *Þhelligkilden* (jf. s. 1408),³⁵ hvis beliggenhed kan have været bestemmende for kapellets placering ved kirkens sydside. Det må i den katolske tid have rummet et eller flere altre og sandsynligvis også adelige grave (for Møgelkær?). Kapellet, der kan have været forfaldent (jf. s. 1416 f.), må være nedrevet efter opførelsen 1670 af gravkapellet ved korets nordside, der har overtaget dets funktion som adeligt begravelsessted. En medvirkende grund til fjernelsen var formodentlig ønsket om at skaffe mere lys til kirkerummet (jf. et tilsvarende *Þ*kapel ved Ølgod Kirke, nedrevet o. 1760, DK Ribe 1526–28). Murene, der lukker de to arkader til kapellet, er kun af halv tykkelse og synes at være af blandede materialer, tegl og frådsten. Den kraftige *støttepille* ud for skibets hvælvpille, der må være opsat ved kapellets nedbrydning, er ommuret i nyeste tid.

Gravkapellet ved korets nordside (fig. 11) er opført 1670 (jf. bygningstavle), formentlig af Henrik Rantzau i forbindelse med de bygningsarbejder og reparationer, der i de samme år udførtes på kirken (jf. s. 1416 f.).³⁶ Til kapellets vedligehold-

delse var henlagt en bondegård i Gramrode på 10 tdr. hartkorn (den nuværende Gramrodegård).³⁷ Efter Henrik Rantzaus død 1674 fulgte kapellet herregården Rosenvold (Stouby Sogn). Det omtales i et syn 1693 som ‘de Rantzausers begravelse’ og kaldtes 1806 ‘den Rosenvoldske begravelse’;³⁸ endnu i 1900-tallet regnedes det for et privat kapel. Kirken fik 1937 tilladelse til at indrette kapellets søndre halvdel som *sakristi* mod at påtage sig den indvendige vedligeholdelse af bygningen, mens den udvendige vedligeholdelse fortsat påhvilede ejeren af Rosenvold.³⁹

Den store tilbygning (udvendig ca. 8×10 m), der før 1937 var uden forbindelse med selve kirken, er rejst over en halvt nedgravet, hvælvet *krypt*. Den optager næsten hele korets nordside og er næsten lige så høj som denne. Bygningsmaterialet er store teglsten samt nederst de udflyttede granitkvadre og sokkelsten fra koret.⁴⁰ Et fladrundbuet, smiget *Þ*vindue i nord (215×180 cm) er blændet i forbindelse med opsætningen af epitafiet og står nu som en indvendig niche. To vinduer i øst er noget omdannede og har nu rundbuede rammer af støbejern. En ligeledes fornyet dør sydligst i østsiden, kapellets oprindelige indgang, er hævet fire trin over terræn. Gavlspsidsen er glat og taget tækket med tegl.

En *bygningstavle* (fig. 12) midt i nordsiden, 48×74 cm, er af grå granit. Den bærer følgende indskrift (skrånstillede versaler), flankeret af en lille blomst og en ranke:

»Laer wel at döe för dv döer,
Saa döer dv icke nar dv döer.
A(nn)o 1670⁴¹
Æren i Grafven,
Siaelen i Gvd«.

En indvendig dør, der 1937 blev brudt vestligt i korets nordmur (arkitekt Arthur Jensen), fører nu fra kirken tre trin op til kapellet, hvis sydlige del, sakristiet, er skilt fra ved et tværgående jerngitter (jf. fig. 40). Gulvet er lagt med mursten, i den nordre del af gamle sten. Det hvidtede, nyistandsatte rum dækkes af to krydsende tøndehvælv, der udgår fra piller og vægnicher en meter over gulvet og skærer hinanden i skarpe grater. Murstenene i hvælvene ses fra loftet at være af forholdsvis små formater.

Der er adgang til den underliggende krypt (fig. 13) udefra via en trappe og en nyere dør i nordsiden. Det tømte rum dækkes af et hvidtet, lavt spændt tøndehvælv, kun 2,2 m højt og orienteret nord-syd. Kælderen får lys gennem en lysskakt i østmuren; i gulvet ligger piksten. En indvendig

†trappe fra kapellet til krypten var placeret nær det sydøstre hjørne og delvist brudt gennem korets mur. Den opfyldte trappeskakt ses endnu i kælderen, mens en rundbuet åbning i kapellets sydvæg er tilmuret.

Kapellet, hvis indre senest er istandsat 2010-11, har gennemgående været i en dårlig forfatning. 1720 var 'den store begravelse' forfalden på 'mur og tække', og 1726 var vinduet på den østre side ganske øde og 'lemmen for begravelsen' (krypten) i stykker.²⁰ Det blev 1937 overvejet at bruge denne som fyrekælder, og 1961 var det tanken at indrette den som kirkens ligkapel, hvilket dog ikke blev til noget.

Vedligeholdelse. Fra begyndelsen af 1700-tallet stod kirkebygningen i den skikkelse, den havde i de følgende århundreder, uden tårn og med en svær støttestille ved skibets sydmur på det nedrevne †kapels plads (jf. den lille skitse s. 1027). Henrik Rantzau fik 1666 kongens tilladelse til at anvende 200 slette daler på en reparation af kirken, 'som meget skal være forfalden og udi gæld'; pengene måtte han bruge af formuen tilhørende Kettrup Kirke (Thisted Amt), 'som skal være vel ved magt'.⁴² Et uddrag af kirkeregnskabet 1669-70, året før Henrik Rantzaus overtagelse af kir-

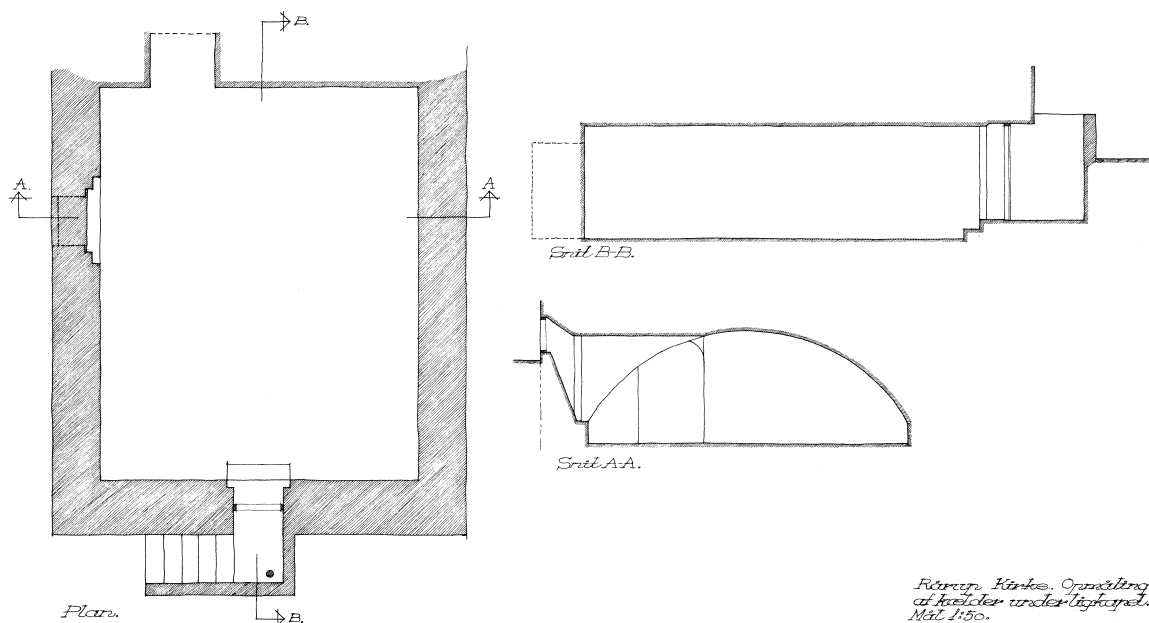

Fig. 13. Hvælvet krypt under adeligt gravkapel, 1670 (s. 1416). Plan og snit, målt og tegnet af Ebbe C. Norn 1961. 1:150. Syd opad. I kirkens arkiv. – Vaulted crypt beneath aristocratic sepulchral chapel, 1670. Plan and section.

Fig. 14. Kirken set fra sydøst. Foto 1925. – *The church seen from the south east.*

ken, viser, at man da var i færd med at reparere tegltaget over (†)tårnet og gøre nye stole,¹⁸ mens en synsforretning i sommeren 1671 opregner nye mangler på både bygning og inventar: hvælvingerne behøvede jernankre og prædikestolshimlen var 'hel forfalden'.¹⁹ Sammenhørende med byggearbejderne 1669–70 må være nedrivningen af †sydkapellet og opførelsen af gravkapellet ved korets nordside. Disse arbejder er formodentlig udført for Henrik Rantzaus private midler, idet kapellerne har været opfattet som hans ejendom. Et syn 1693 – efter kirkens overgang til Jensgård – viser, at bygningen stadig var i dårlig forfatning.

Et tilbagevendende problem har været de fugtige frådstensmure. Synet oplyser 1723, at muren på kirkens nordside nederst var 'formuldet og forfalden' over en strækning af 4–5 favne (8–9 m), hvortil man kunne bruge mursten fra det nedfaldne tårn.²⁰ Byggearbejder »1794«, mindet med jern-tal i vestgavlen,⁴³ har været ret betydelige og har formodentlig omfattet de nuværende gesimser på mur og gavle. I *vinduerne*, der tidligere har været

rundbuede, indsattes 1849 spidsbuede støbejernsrammer smykket med små støbte palmetter.¹⁷

En *hovedreparation* 1865–67 gav kirken det præg, den havde indtil tårnets genopbygning, og som den til dels har endnu. Tagværkerne blev fornyet i fyr, og hele kirken bortset fra det private gravkapel blev tækket med skifer. Indvendig blev der lagt nyt gulv, og væggene blev pudset med cement, malet og dekoreret (jf. kalkmalet dekoration s. 1418), nye stolestader kom til, og lofterne i tårn og våbenhus fik nyt gipsdække.

Terræn og gulvniveau. Terrænet omkring kirken har siden middelalderen hævet sig betydeligt, hvilket helt har skjult frådstenssoklen under skibet og til dels også granitsoklen under kor og apsis, ligesom terrænhævnningen har givet fugtproblemer. Som nævnt klagede man allerede i 1700-tallet over indstrømmende regnvand, der løb fra våbenhuset og ind i kirken, og 1942 anslog Viggo Norn, at terrænet omkring kirkens vestlige del lå ca. 0,5 m over gulvet i skibet. En vis afgravning af jorden (0,2–0,4 m) er foretaget

1943 (jf. opstalt 1942), og 1982 er der drænet omkring hele bygningen. På grund af fugt blev væggene 1921 udhugget i indtil 3 alens højde, og derefter cementeret og asfalteret.⁵

Gulvene er lagt med små sekskantede, gule fliser, i skibets østende dog mursten på fladen. Der er trægulv under bænkeene, som 1929 har afløst mursten. I våbenhuset ligger hårdtbrændte fliser.

†*Gulve*. 1671 manglede 1000 mursten til 'kirkegulvet, som er formuldet'.¹⁹ 1854 påbød synet, at gulvet foran alteret blev omlagt med fliser; midtgangen skulle omlægges med gule mursten, og de optagne sten benyttes under stolene, hvor de erstattede et gulv af brosten.¹⁷

Opvarmning og belysning. Kirken fik elvarme 1948. Den har kunnet opvarmes siden 1875-76, da der blev opstillet ↑kakkelovne i hver sin side af skibet. De udskiftedes med nye ovne 1883 og 1899 og blev 1922 afløst af en ↑kalorifer af fabrikatet Hess. Der er indlagt elektricitet 1923.⁴⁴

Tagværkerne over kor og skib er fornyet i fyr forud for oplægningen af skifertaget 1865; dele af tømmeret er igen udskiftet 1982. I koret indgår enkelte gamle egespær med bladede samlinger til to lag hanebånd; i skibet er egetømmer genbrugt som hanebånd (det øverste lag) og spærsko.

Tagbeklædning. Kirken, der fra 1865 havde stået med skifertag, blev ved tårnets genrejsning 1943 og efter Viggo Norns forslag tækket med røde vingetegl (fornyet 1983). Apsiden er dog dækket med zink (fornyet 1962), der 1865 afløste et tag af kobber. Gravkapellet i nord har siden sin opførelse 1670 været tækket med tegl.

†*Tagbeklædning*. Blytaget holdt sig længe, men måtte efterhånden vige for tegl, der formodentlig altid har dækket tilbygningerne. 1619 indkøbtes 1000 tagsten i Vejle og 2 skippund bly til blytagets fornyelse.⁴⁵ Endnu i 1700-tallet synes der at have været bly på det meste af kirken og tagsten over det nedskårne tårn; 1862 var der kun bly over en del af skibets sydside.²² 1865 blev som nævnt alle tagflader (bortset fra gravkapellet) belagt med skifer (jf. fig. 14), et valg, der blev anbefalet af kgl. bygningsinspektør V. Th. Walther, som foretrak et ensartet materiale over hele kirken.⁴⁶ To år forinden, 1863, havde også nabokirken i Skjold (s. 1467) fået skifertag.

En †*tagrytter*, formentlig over skibets østende, beskrives 1771 af Søren Abildgaard som 'et lidet tårn og spir, oprejst på kirkens østlige tagryg'.⁴⁷ Rytteren har ikke været brugt til ophængning af klokken, der i 17-1800-tallet hang i en tømret stabel på kirkegården (jf. s. 1407). – Kirkeejeren var 1869 villig til at opsætte et klokkespir (formentlig over kirkens vestende); men da sogneboerne nægtede at præstere de fornødne kørsler, faldt sagen.⁴⁸

En †*vindfløj* (fig. 49), der fra 1723 kronede ↑klokkestablens spir (jf. s. 1407), er senere flyttet til præstegården. Den bærer året for opsætningen »1723« og initialerne »HLB« og »HCS«.⁴⁹

Den velholdte kirke står i dag i den skikkelse, den fik ved tårnets genopførelse 1943. Efter en restaurering 1982-83 (arkitekt Sv. Aa. Christiansen) er murene fremdeles hvidt ude og inde, kun granitkvadrene i apsis og kor samt korbuekrægbåndene er afrenset for kalk. De klassicerende gesimser er som nævnt kommet til i slutningen af 1700-tallet, og kirken har bevaret sine spidsbuede støbejernsvinduer fra 1849.

†KALKMALERIER

O. 1500(?). Under en hvidtning af væggene fandtes 1970 fragmentariske spor af to *indvielseskors*, et på den østligste hvælvpille i skibets sydside og et i tårnets vestvæg, nord for vinduet, begge ca. 2 m over gulvet. Korsene, der igen er kalket over, var ca. 40 cm i tværmål og bestod af et malteserkors i en ca. 5 cm bred cirkulær indfatning. Kun svage spor af rød farve var tilbage, men konturen kendtes på de indridsede cirkelslag.⁵⁰

1867 (jf. fig. 31). I forbindelse med kirkens hovedreparation udførtes en kalkmalet *dekoration* i og omkring korbuen og på hvælvpiller, buer og ribber. Teglstensimitationen svarer til udsmykningen i adskillige af egnens kirker.

O. 1908(?) (jf. fig. 33). Ovennævnte er i første del af 1900-tallet afløst af en spinkel *bladdekoration* på buer og hvælvribber.

Væggenes †*farver*. Ved kalkningen af væggene 1881 påbød synet, at der blev brugt en 'lyserød blanding', der var lysere end den hidtidige.¹⁷ 1908 skulle hvælvkapperne have en hvid farve, og væggene som hidtil være i gullige og grålige toner.⁵

Fig. 15. Indre set mod øst. Foto AM 2011. – Interior seen towards the east.

INVENTAR

Oversigt. Ældst blandt inventaret er den romanske grånitdøbefont, der er udhugget med dobbeltløver i høj relief. Fra senmiddelalderen stammer alterbordet og et stort korbuekrucifiks, mens alterstagerne tilhører reformationstiden. Altertavlen er et smukt renæssancearbejde fra 1602 med våbener for Johan Rud og Anne Hardenberg til Møgelkær. Prædikestolen er beslægtet og nogenlunde samtidig, en *skriftetavle i Glud Museum er fra 1700-tallet, mens alterkalken er givet 1854 af kirkeejeren J. A. Glud på Jensgård.

Farvesætning og restaureringer. Inventarets farvesætning i lyse grå og røde toner er afstemt af Anette Aaling ved den seneste istandsættelse 2009. Den har ikke medført væsentlige ændringer i forhold til en gennemgribende restaurering 1930, da billedskæreren C. J. Baumbach udførte relieffer af Korsfæstelsen og Opstandelsen til altertavlen.

Undersøgelser af altertavlens farvelag 1924, 1927 og 1930 godtgjorde, at den efter sin færdiggørelse er blevet efterladt umalet og uden malerier helt indtil 1782.

Måske gjaldt det samme også for prædikestolen og andet inventar.⁵¹

Ved en restaurering 1782 malede Johan Petersen fra Horsens begge hovedmøbler i 'kraftige farver' og udførte i felterne naive $\dagger$ malerier, der kendes fra fotografier. Samtidig anførte han på altertavlen navnene dels på dens første givere, dels på den aktuelle kirkeejers Jacob Glud og hans hustru Catrine som bekostere af stafferingen, dels på sig selv som maleren. Disse notater er siden fulgt op, idet der i forlængelse også er anført senere arbejder på tavlen. Således lod kirkeejeren Jacob Andreas Glud og hans hustru Cecilia Maria Søltøft 1840 kirken nymale med brug af maleren Jørgen Andersen i Horsens; han udførte også et nyt $\dagger$ maleri af Opstandelsen til altertavlen. Atter 1855 malede man altertavlen, nu ved N. C. Lund fra Horsens, der brugte to toner af brunt og lidt guldbronze.

Ved kirkens restaurering 1866 indsatte man foruden en ny $\dagger$ alterskranke de eksisterende stolestader. 1883 fik inventaret en opfriskning af maler Nielsen i Hornslyd, og 1909 blev prædikestolens forgyldning fornyet, mens stolestader og pulpitur atter blev malet.

Alterbordet er senmiddelalderligt, 159×101 cm, 103 cm højt, muret af munkesten i tilstræbt munkeskifte. Afstand fra apsisvæggen er 230 cm. Kun kortsiderne er tilgængelige, den søndre (fig. 16) med en fladbuet *niche*, 32×27 cm, 21 cm dyb. Bagsiden, med nyere boks, står pudset. 1943 iagttoges et *relikviagemme*, der blev beskrevet som 'et relikviedække i alterbordet ... med en tilhugget gullig sten (marmor?)'.³⁰

†*Sidealterborde*? Hvælvpillernes form op imod triumfvæggen tyder på, at der som vanligt har stået alterborde i skibets østhjørner.

Et *alterbordspanel* i blankt egetræ fra 1953 har lodret inddeling i fem fag fortil, to ved siderne. Det er tegnet af Viggo Norn.⁵² †*Alterbordspaneler*. 1819 meldte kirkesynet alterbordet (vel panelet) i god stand.²¹ 1923 var bordets tre sider dækket af 'moderne glat fyrrepanel'.

†*Alterklæder*. 1701 var et blommet damaskes alterklæde skænket af kirkens ejer.²⁰ 1726 skulle klædet forbedres og forsynes med for.²⁰ Et klæde fra »1840« bar ifølge J. B. Løfflers indberetning 1879 årstallet og initialerne »J.A.G« og »C.M.S« for kirkeejeren Jacob Andreas Glud og hustru Cecilia Maria Søltoft på Jensgård. 1844 manglede alterklædet(?),¹⁷ 1855 anskaffedes et nyt af rødt fløj samt en †alterdug med blonder,¹⁷ og 1863

skulle et nyt klæde være af silke- eller uldfløj med ægte guldgaler.¹⁷ 1879 ønskedes anskaffet et nyt klæde af samme materiale,¹⁷ 1914 et af mørkerødt silkefløj med guldkors og guldgaler.⁵

Altartavle (fig. 18), 1602, et stateligt arbejde i højrenæssancestil, skænket af Johan Rud til Møgelkær (†1609) og hustru Anne Hardenberg (†1625) (jf. kapel, †kister nr. 1-2).

Den høje og slanke tavle er arkitektonisk opbygget med smalt postament, tredelt storstykke med to sæt søjler og gavlprydet topstykke, alt med vinger i rulleværk, der rummer ovale medaljoner og små nøgne englebørn. I stor- og topfelterne er der relieffer af Korsfæstelsen (fordelt over alle tre storfelter) og Opstandelsen, der er udført af C. J. Baumbach 1930. Han har samtidig nyskåret storvingerne som rekonstruktion af de oprindelige.

De korintiske frisøjler med prydbælter af beslagværk træder baldakinagtigt frem fra baggrunden og giver derved plads bagved til fire tilsvarende halv søjler, der har prydbælter med mauresker. Alle søjler karakteriseres ved kannelerede skafter med stor afstand mellem kannelurerne. Under de forreste søjler afslutter yderst højpendede englehoveder (fig. 20), mens de indre hviler på postamentets volutfremspring, der prydes af en lille løvemask.

Fig. 16-17. 16. Alterbord, senmiddelalderligt, sydsiden (s. 1420). 17. Altartavle 1602, påskrifter fra 1782 og senere, der refererer til donationer og udført malerarbejde (s. 1422). Foto AM 2010. – 16. Communion table. Late Medieval, south side. 17. Altarpiece, 1602, inscriptions from 1782 and later referring to donations and painter's work.

Fig. 18. Altertavle, 1602, skænket af Johan Rud og Anne Hardenberg til Møgelkær (s. 1420). Foto AM 2010. – *Altarpiece, 1602, donated by Johan Rud and Anne Hardenberg of Møgelkær.*

Postamentvingerne rummer givernes fædrene og mødrene våbener (jf. fig. 20). De nye storvinger, der er troværdigt modellerede over topvingerne, har medaljoner med evangelisterne Markus (i nord) og Mattæus, som ledsages af

englebørn med symboler på Troen og Styrken. Storfrisen har over søjlerne volutfremspring, og gesimsen ledsages af tandsnit.

Topfeltet kantes af joniske hermer med løvehoved på skaftet, en mandlig (i nord) og en

Fig. 19. Herme og topvinge med evangelisten Johannes, udsnit af altertavle 1602 (s. 1422). Foto AM 2010. – *Herm and top wing with John the Evangelist, detail of altarpiece, 1602.*

Fig. 20. Anne Hardenbergs fædrene og mødrene våbener, udsnit af altertavle 1602 (s. 1421). Foto AM 2010. – *Paternal and maternal arms of Anne Hardenberg, detail of altarpiece, 1602.*

kvindelig (fig. 19). Topvingerne, der danner en art topstykker for storstykkets sidefelter, rummer medaljoner med Lukas (i nord) og Johannes (fig. 19), der ledsages af englebørn med lidelsesredskaber, et ris (i nord) og et lille spir (forhånels-scepter?) med bånd.⁵³

Topfrisen svarer til storfrisen bortset fra, at den har diamantbosser yderst, og topgavlen prydes af en medaljon med Helligåndsduen, der flankeres af englebørn med lidelsesredskaberne tornekro- ne og nagler.

Mens Baumbachs relieffer står i blankt egetræ, har tavlens renæssancedele siden 2009 en lys, broget bemaling med grå grundfarve. Indskrifternes bibelcitater (fra 1930) står med forgyldt skrive-skrift på sort bund, henvisningerne med hvide versaler. I postamentfeltet læses: »Han blev hen-givet ... Rom 4. v. 25«, i storfrisen: »Hans Navn er helligt. Lucas 1 v. 49, Fader i dine Hænder ... Lucas 23 v. 46, Vi saa hans Herlighed. Johs. 1 v. 14« og i topfrisen: »Jeg er Opstandelsen ... Johs. 11 v. 25«.

Indskrifter på postamentets og frisens sider gi-ver siden 1782 løbende oplysninger om dona-tioner, restaureringer og nymalinger. På posta-mentets nordside læses i kursiv (fig. 17): »Anno 1602 lod Joh: Rud og Hustru Anna Hardenberg til Mögelkjær Denne Altertavle bekoste. Den blev malet og stafferet 1782 sign. John: Peter-sen Mahler Hors(ens). 1840 sign. Jörg: Andersen Horsens. 1855 sign: N. C. Lund Maler Hors(ens). 1865 fjernedes de store Sidevinger«. I syd: »Aar 1930 lod Rarup (sic) Menighed da Dr. Theol. S. Hoffmeyer var Præst Altertavlen istandsætte og Kirken male for frivillige Bidrag. Billedhugger C. J. Baumbach udskar Felterne og 2 Sidevinger. Maler P. J. Bagger malede og stafferede Alteret og Prædike(olen) etc.«.

På frisens nordside læses tilsvarende: »Aar 1782 lod Cancellier Jacob Glud og Frue Maria Cha-trine Juul denne Kirke bekoste, istandsette og forskønne« og i syd tilsvarende: »Aar 1840 lod Kammerraad Jacob Glud og Frue Cecilia Maria Søltoft denne Kirke opmale og forsyne med nye Altertavle (d. e. altermaleri)«.

Bag altertavlen er som sider på et skab opsat dens gamle sidepaneler med indskrifter fra 1782

og 1840, der er delvis fremdraget 1930 og nu står oven i hinanden. Det ældste lag fra 1782 har stået med hvid skriveskrift, hvoraf intet samlet læses. Indskrifterne fra 1840 står med gul skriveskrift på en sort bund, der foroven og forneden er suppleret med bladornamentik. I nord læses blot »Christus ... for vore Synder« (1. Cor. 15,3), i syd »ligesom Moses op(højede) Slangen ...« (Joh. 3, 14-15).

Undersøgelser af tavlens farvelag 1924, 1927 og 1930 har godtgjort, at den efter færdiggørelse er efterladt umalet og uden malerier helt indtil 1782. Dette år malede Johan Petersen fra Horsens (jf. ovf.) træværket med 'kraftige farver' væsentligt i rød, brun, lys og mørk grå med den nævnte hvide påskrift i sidefelterne. Til stor- og topfelterne udførtes der naive $\dagger$ malerier. I storfeltet sås Korsfæstelsen med Maria og

Fig. 21. Altartavle 1602 fotograferet o. 1900 med $\dagger$ maleri af Opstandelsen udført af Jørgen Andersen i Horsens 1840 (s. 1423). Foto Hude. – *Altarpiece, 1602, with $\dagger$ painting of The Resurrection by Jørgen Andersen, Horsens, 1840.*

Fig. 22. Altartavle 1602, tidligere $\dagger$ maleri af Jesu Døb, udført 1782 af Johan Petersen i Horsens (s. 1423). Foto P. Bagger 1930. – *Altarpiece, 1602, former $\dagger$ painting of The Baptism of Jesus, done in 1782 by Johan Petersen in Horsens.*

Johannes stående hændervridende under korset, i topfeltet en enkel fremstilling af Jesu Døb (jf. fig. 22).

1819 meldte kirkesynet altartavlen i god stand.²¹ 1840, da den ny kirkeejer Jacob Andreas Glud istandsatte inventaret, fik storfeltet nyt $\dagger$ maleri, Opstandelsen (jf. fig. 21), udført af Jørgen Andersen i Horsens i olie på lærred. Topfeltets Døbsmaleri blev malet over med hvidt og gråt, mens sidefelternes skriftsteder, som det fremgår, blev fornyet med gul skriveskrift. Atter 1855 blev tavlen malet af N. C. Lund Horsens, der overstrøg med to toner brunt og lidt guldbronze. I topfeltet forsøgte han at male et stort Kristusansigt, der dog blev opgivet, og i stedet udførtes her et gult kors på brun bund. Endelig lod man 1865 $\dagger$ størvingerne fjerne, hvorefter tavlen fremstod som på ældre fotografier (fig. 21). En gennembrudt $\dagger$ hængefrise under gesimsen, som man mente var sekundær, blev nedtaget med restaureringen 1930, der i det væsentlige gav tavlen sin nuværende fremtræden.

Fig. 23. Alterkalk, 1854, skænket af J. A. Glud på Jensgård (s. 1424). Foto AM 2010. – *Chalice, 1854, donated by J. A. Glud of Jensgård.*

Altersølvet stammer fra forskellig tid. *Kalken* (fig. 23) er fra 1854, skænket af J. A. Glud på Jensgård. Den er 26 cm høj, i nyrenæssancestil med akantusudsmykning på nopret bund, der på de stejle bægersider danner otte blanke fladbuefelter. På fodens kant er med skriveskrift graveret: »Givet til Raarup Kirke af J. A. Glud 1854«. Ustemplet. *Disk* er fra 1973, tværmål 15 cm, formet som en lille serverbakke med kors i fordybningen.⁵⁴ Kalkens oprindelige *†disk* omtales 1854.¹⁷

Inventariet 1714–18 nævner en *†oblataeske* af træ.²⁰ En nyere *alterkande* er kun 15 cm høj, i pletsølv mærket »Dana Funkis 4721«. *†Alterkander*. Inventariet 1714–18 anfører en alterkande af sølv.²⁰ 1862 havde kirken en kande af porcelæn,²² 1882 indkøbtes en ny kande, og 1889 omtales to glastragte til brug ved kirkevinen.¹⁷ En *★offerskål*

fra o. 1900 er af sort porcelæn med guld kors fra Den Kongelige Porcelænsfabrik. I Glud Museum (inv. nr. 14252).

Et nyere *sygesæt* i pletsølv opbevares i en lille kuffert med særkalke. *†Sygesæt*. 1614 anskaffedes en ny vinflaske (vel til et sygesæt),⁵⁵ og 1862 havde kirken et mindre sygesæt.²²

En 'gennemhullet' *†ske* indkøbtes 1903.⁵

Alterstager (fig. 24), o. 1550, gotiske, 39 cm høje. Cylinderskafte med tre ringe og ensdannede fod- og lydeskåle. En nyere *syvstage* bærer påskriften: »Gave fra Enke Jørgine Laursen Aastrup til Raarup Kirke«.

En *★bibel* fra 1878 er en gave fra beboere i sognet i anledning af indførelsen af Roskilde præstekonvents salmebog. På bindet sølvskjold med navnet: »Provst P. Riber«. I Glud Museum (inv. nr. 22063).

En *★skriftetavle* (fig. 26) fra 1700-tallet udgøres af et egebræt, 35×22 cm, der foroven er udskåret i form af et hjerte kantet af bladværk. Gennem brættet er boret rækker af huller, der (med en lille flytbar pind) markerede de skriftendes antal. Rester af grå bemaling. Sådanne tavler er sjældent bevarede.⁵⁶ I Glud Museum (inv. nr. 10948). Jf. formanende *†tavle* s. 1431.

Fig. 24. Alterstager, o. 1550 (s. 1424). Foto AM 2010. – *Altar candlesticks, c. 1550.*

Fig. 25. *Messehagel, 1923, skænket af sognepræst Skat Hoffmeyer og syet af hans hustru efter forbillede af en hagel i Engelbrektskirken i Stockholm (s. 1425). I Glud Museum. Foto AM 2011. – *Chasuble, 1923, donated by the incumbent Skat Hoffmeyer and sewn by his wife modelling a chasuble in the Engelbrektschurch in Stockholm.

Messehagler. Kirken har tre nyere hagler i de liturgiske farver violet, rød og hvid. Den violette er vistnok udført 1988 på Dansk Vævecenter i Haderslev, den røde købt af Klejs Kirke 1991.⁵²

Yderligere tre *messehagler opbevares nu i Glud Museum. 1) O. 1900, af rødt fløjel med kanter og rygkors af guldagraner (inv. nr. 13098). 2) (Fig. 25), 1923, tegnet og skænket af kirkens præst Skat Hoffmeyer og syet af hans hustru efter forbillede i en hagel i Engelbrektskirken i Stockholm. Den

er af violet fløjel (nu blegnet) med beigefarvet rygkors af flammet fløjel, hvorpå er broderet fem røde roser (Kristi vunder) i silke- og guldbroderi (inv. nr. 13097).²² 3) 1964, mørkerød med indvævet rygkors, indkøbt i Dansk Paramenthandel (inv. nr. 19509).

†*Messehagler.* Inventariet 1714–18 anfører en meget slidt hagel af sort atask med strøblomster på.²⁰ En ny hagel anskaffedes 1856,¹⁷ 1867 én af rødt silkefløjel med ægte guldgalonier og bredt kors på ryggen.¹⁷ 1979 indkøbtes to hagler fra 'De Ritis' i Rom.⁵²

Altersranken er fra 1953, rektangulær med afskårne hjørner, udført i blankt egetræ. †*Alterskranker.* 1839 fik alteret nyt knæfald med læderpuder,¹⁷ og 1866 ønskede synet det gjort 'afrundet' med plads til flere kommunikanter. Dette skete året efter, da kirken fik en alterskranke, der ses på ældre fotografier (jf. fig. 31, 33). Dens fodstykke blev fornyet 1878.¹⁷

Fig. 26. *Skriftetavle, 1700-tallet (s. 1424). I Glud Museum. Foto AM 2011. – *Confessional board, 18th century.

Fig. 27. Døbefont, romansk af granit med dobbeltløver (s. 1426). Foto AM 2010. – *Romanesque granite font with double lions.*

Døbefont (fig. 27), romansk af granit tilhørende løvefontenes klassiske Låsby-Vinderslev-type (Mackeprang, *Døbefonte* 247 f.). Fonten er 82 cm høj, foden rødlig, kummen hugget i en grovkornet grårod sten, tværmål 68 cm. Foden er baseformet med hjørneknopper i form af hoveder og buefelter med relieffer af to fugle med løftet vinge og to løveagtige dyr, der har en lang ranke ud af gabet (fig. 28). Den sidste er måske et tegn for vellugt, hvilket ville karakterisere dyrene som pantere, af hvis mund der skulle komme en sød duft.⁵⁷

Den fyldige kumme prydes af fontetypens karakteristiske to par dobbeltløver, der buler ud i højt relief.⁵⁸ Deres halse mødes i fælles mands-hoveder med midtdelt hår og moustache. Dyrene har tre rækker mankekrøller og spinkle forben lagt op under hagen. Halerne løber mellem benene og ender over kroppene i hele og halve palmetter. På kummens underside spores lidt rester af kalkning. Fonten stod o. 1925 midt for korindgangen (jf. fig. 33), nu i skibets nørdesthjørne.

Dåbsfad, formentlig fra 1700-tallet, af messing, tværmål 36 cm, med kombineret stjerne- og

sekspasmotiv i fordybningen og buefrise på fannen. Inventariet 1714-18 anfører, at fonten savnede bækken.²⁰ En *dåbskande* af messing, 25 cm høj, har 1905 afløst en **dåbskande* af jernblik fra 1862,¹⁷ 24 cm høj, der nu er i Glud Museum (inv. nr. 10962).

Korbuekrucifiks (fig. 29), o. 1500. Figuren, 165 cm høj, hænger i næsten vandret udstrakte arme. Hovedet er svagt sænket imod højre, brystkassen udspilet med lavtsiddende spydsår, lændeklædet kort med hængesnip ved højre hofte, højre fod lagt over den venstre med knæet bøjet lidt akavet frem. Tornekronen er flettet af grene, og håret danner massive lokker ned bag venstre skulder og frem foran brystet i højre side (fig. 51). Ansigtet er dødt, munden halvåben med tænderne synlige, fuldskægget tvedelt. Fingrene er krummet sammen om naglen, og føddernes vrister deformet over naglerne. En eventuel udhuling af figuren er lukket med et formskåret rygbræt.

Korset er glat med en lille rundstav langs kanten og reliefskærne evangelistsymboler med skriftbånd i kvadratiske endefelter med afskærne hjørner. Foroven ses Johannesørnen, ud for højre arm Lukasoksen, modsat Markusløven og nederst Mattæusenglen. På øvre korsarm er fæstnet et nyere INRI-bånd.

Fig. 28. Detalje af døbefontens fod, et løvedyr, formentlig en panter (s. 1426). Foto AM 2010. – *Detail of font foot, a lion-like animal, probably a panther.*

Fig. 29. Korbuekrucifiks, o. 1500 (s. 1426). Foto AM 2010. – *Chancel arch crucifix, c. 1500.*

Da endefelternes sider udgøres af nyere træstykker, må man på et tidspunkt have nedskåret de større endefelter, der hører til krucifikstypen. Bemalingen er fra 2009, figuren hvid, korset gråt med lidt forgyldning og evangelisternes navne på skriftbåndene. 1923 fandtes en bemaling fra 1800-tallet (jf. fig. 31); Kristusfiguren var hvid, korset rødbrunt med lidt staffering.

Prædikestol (fig. 30), o. 1600 (1602?), et udmærket renæssancearbejde af samme karakter som altertavlen. Kurven udgøres af fem arkadefag (vægfa- get ganske smalt), der kantes af korintiske frisosjoler

med akantusprydbælte. Arkaderne har perspektiviske, kannelerede lisener med tandsnitkapitel og diamantbosse på plinten. Bueslaget ledsages af tungkant og en forsænket bort med diamantbosser; i sviklerne perspektivhuller. Under søjlerne har postamentet fremspring med diamantbosser, og over dem brydes frisen af mindre, vinkelbrudte fremspring, mens gesimsen ledsages af tandsnit. Under postamentfremspringene flankerer drejede knopper enkle, gennembrudte hængestykker, og nederst afslutter en svajet underbaldakin med profilribber, der hviler på en otte-sidet bærestolpe.

Fig. 30. Prædikestol, o. 1600 (1602?) (s. 1427). Foto AM 2010. – Pulpit, c. 1600 (1602?).

Prædikestolen står siden 1943 i skibets sydøsthjørne med opgang fra 1930 langs triumfvæggen.⁵⁹ Himlen skyder ud fra hvælvingen ovenover som en syvsidet polygon med glat frise og tandsnit under gesimsen. Under og over hjørnerne er der drejede knopper, og både hæng- og topstykker er udført i gennembrudt, udsavet

arbejde, der 1833 var brøstfældigt og til dels nedfaldent.¹⁷ Himlens loft har otte radiære profilribber, der mødes i en stor midtroset, hvorfra Helligåndsdue hænges ned.

Bemalingen fra 2009 svarer til altertavlens og omfatter tilsvarende indskrifter fra 1930 i forgyldt skriveskrift på sort bund. I frisen: »En forstandig

Mand, som byggede sit Hus på Klippen. Matth. 7 v. 24«, i postamentet: »De fattige i Aanden, De som søger ... Matthæus Cap. 5 v. 3-10«.

1671 var himlen 'hel forfalden' og skulle reparerer, ¹⁹ 1714-18 manglede stolen maling og staffering, ²⁰ og 1720 ønskedes den renoveret og anstrøget, et ønske som gentoges 1726. ²⁰ Prædikestolen må i store træk være blevet nymalet i samme takt som altertavlen og kan som den have stået umalet helt indtil 1782. Dette år forsynede Johan Petersen i Horsens felterne med male-rier af stående evangelister, som blev undersøgt 1930. Fotografier viser dem på høje postamenter med samme dramatisk flagrende gevandter som på hans altertavlemalerier. Rester af deres navne i påmalet lys kursiv anes på postamenterne. Fra

venstre (opgangen) sås (fig. 50) 1) Mattæus skri-vende med bagudbøjet hoved og sin engel sid-dende på skulderen. 2) Markus med stav i højre hånd. 3) »St: Lucas« med stav og oksen ved fød-derne. 4) »St: Johannes«, bevæget, med højre arm slået ud og bogen i den venstre; ved hans fødder ørnen.

Fotografier fra o. 1900 viser prædikestolen stå-ende ved skibets sydmur ud for den østligste væg-pille. Den havde da hovedsagelig bemaling i brunt svarende til altertavlen (jf. fig. 31). Kort derefter fik prædikestolen en ny broget staffering i rødt, brunt, blå, hvidt, sort og forgyldning, hvorunder der 1923 skimtedes ældre indskrifter. Med restau-reringen 1930, flytningen 1943 og nymalingen 2009 har stolen fået sin nuværende fremtræden.

Fig. 31. Indre set mod øst o. 1900. Foto i Rårup lokalhistoriske Arkiv. – Interior seen towards the east, c. 1900.

Fig. 32. Indre set mod vest. Foto AM 2011. – *Interior seen towards the west.*

Stolestaderne er fra 1866 med let skrå fyldingsrygstød og plankegavle i enkel nygotisk stil med spærformet afslutning.¹⁷ Bemaling fra 2009 i gråt og lyst rødt.

†*Stolestader*. 1619 anskaffedes fire fyrrelægter og to savdeller til reparation af kirkestolene,⁴⁵ og 1671 opsattes syv nye stole i tårnrummet, efter at de gamle var ødelagt ved hvælvets nedstyrtning.¹⁹ 1741 var der for få stole til menigheden, hvorfor man enten ønskede et pulpitur til unge og ugifte (jf. ndf.) eller flere stole 'med klapper uden for de andre på kirkegulvet'.²⁰ 1800 anfører et *stolestaderregister* 39 mandsstole samt ni på pulpituret (nr. 2), og 32 kvindestole i skibet samt syv i koret. Stolen nærmest prædikestolen var forbeholdt præstekeboligen, mens stolen overfor tilhørte præstegården.⁶⁰ 1865 erklærede synet, at det ville være ønskeligt, om kirken fik nye stole, da de gamle var 'uhensigtsmæssige'.¹⁷

†*Skrifte- og præstestole*. En skriftestol var 1720 'løs' og måtte 'omgøres eller forfærdiges'.²⁰ Til den hørte en tavle med formaning til de skriftesøgende (jf. ndf.). Stolen må senest være kaseret 1883, da der indrettedes en ny,¹⁷ vel i apsis bag alteret. Hertil indkøbte man 1900 et *†skab* til messetøj,²² 1903 en 'servante med tilbehør'.⁵ En *†degnestol* ønskedes 1744 'omgjort',²⁰ og endnu 1900 omtales en stol til degnen.²²

†*Herskabsstole*. 1800 nævnes kirkeejerens 'lukkede stol' på et *†pulpitur* i skibets nordside,⁶⁰ hvor den må have haft karakter af en lukket kabine med vægge, loft, dør og vinduer.

Et *†skab* til messetøj fra o. 1900 står bag alteret. Det har 1930 fået indsat altertavlens gamle sidefelter som sider.

Et *†geværskab* ved kirken skulle 1765 sælges på auktion ved herredsfogedens foranstaltning (jf. *†træhest* s. 1407).⁶¹ Skabet har formodentlig været ophængt i våbenhuset.

Pengeblok, o. 1869, jernstøbt, 85 cm høj, bestående af en seksidet boks med pengeslids over en balusterformet stamme svarende til flere andre på egnen. Hvid bemaling fra 1930. I våbenhuset. †*Pengeblok*. 1862 nævnes en 'fattigblok'.²²

Af en (†)*klingpung* fra 1865¹⁷ er bevaret en *★ring* af messing til posen. I Glud Museum (inv. nr. 10462). 1669 anskaffedes en *†pengetavle* til at

samle almisser i,¹⁸ og 1862 indkøbte man nogle *†pengebøsser*.²²

†*Pulpiturer*. 1) 1730 sagdes det, at kirken havde haft et pulpitur for de unge folk, og et sådant af pladsgrunde ønskedes igen.²⁰ 2) Nævnt tidligst 1800, da det tjente kirkens *†herskabsstol* (jf. ovf.) og ni mandsstole.³⁸ Det havde plads ved skibets nordvæg over for prædikestolen. 1844 ønskede man pulpituret fornyet.¹⁷ 3) 1862 omtales kirkens pulpitur som stort,²² og o. 1900, kort før nedtagelsen, viser et fotografi (fig. 31) den østre del af pulpituret langs nordvæggen. Formentlig har der været tale om et vinkelpulpitur, der også optog vestenden.

Orgel (jf. fig. 32), 1964, med 11 stemmer, to manualer og pedal, bygget af Marcussen & Søn, Åbenrå. Disposition: Hovedværk: Rørfløjte 8', Principal 4', Spidsfløjte 4', Gemshorn 2', Mixtur IV. Brystværk: Gedakt 8', Kobbelfløjte 4', Principal 2', Quint 1 1/3'; tremulant, svelle (trinbetjente låger). Pedal: Subbas 16', Principal 8'. Kopler: BV-HV, HV-P, BV-P. Facade og orgelhus i blank eg. I tårnrummet.

†*Orgler*. 1) Skænket 1856 af brygger Raarup.⁶²

2) 1897⁶³, med fire stemmer, bygget af Frederik Nielsen, Århus.⁶⁴ Tegnet af Hector Estrup. Bekostet af menigheden.⁶⁵ Oprindelig på samtidigt *†pulpitur*, senere på podium i tårnrummet, med todelt facade, flankerende vestvinduet.⁶⁶

Salmenummertavler, 1862,¹⁷ 118×64 cm, nygotiske med spidsbuet afslutning, der rummer et kors med trekloverender i firpas. Bemaling fra 2009 i gråt med rødt topfelt. Mørke hængecifre af letmetal på påsat nyere plade, hvorunder felter til påskrift med kridt. En tilsvarende, mindre *†salmenummertavle* ses på et interiørfoto fra o. 1925 (fig. 33).

Præsterækketavle, o. 1925, 130×230 cm, med bred profilramme og hvid kursivskrift på sort bund. Under overskriften »Præster i Raarup Sogn siden Reformationen« anføres præsterne i tre rækker med vedføjet dato for tiltræden. Rammen er malet i grønt, gult, rødt og gråt.

En *†tavle* fra 1700-tallet bar en versificeret indskrift: »Vov aldrig Sündere! at knæle for Guds Throne. I tænke, at du vil dig med din Gud forsone. Vov ej at komme frem og bede, at din Gud dig Naade skienke skal og Sünden slette ud,

med mindre at du først i Ydmyghed erkiender, at du en Sjnder er, og dig til Gud omvender. Din Gierning ellers er et dristigt Håklerie, som Guds retfærdig Straf skal aldrig gaae forbie«. Tavlens formaning tyder på, at den oprindelig har haft plads i forbindelse med tpræste- og skriftestolen. I begyndelsen af 1900-tallet (efter 1897) hang den 'under orglet'.⁵² Jf. *skriftetavle s. 1424.

En *kirkestævnetavle* fra o. 1860, 39×59 cm, har sort profilramme og er påmalet med svære sorte versaler på hvid bund. Nu på tårnloftet.

Lysekroner. 1-3) Ens, 1915-23, i barokstil med stor hængekugle, skænket af medlemmer af menigheden. De to er ifølge giverindskrift en: »Gave til Raarup Kirke 1915 fra Jørgen Hansen og Hustru, Aastrup, og Fru Ane Dorthea Jepsen«. Den tredje er skænket af gårdejer Jørgen Jensen, Lundgård.²² I skibets tre vestlige hvælv. 4) Tilsvarende, men mindre, nyere. I skibets østre hvælv.

Nyere *lysglobe* til 18 lys.

Et *kirkeskib* fra 1962, forestillende en galion fra 1500-tallet, er udført af Alfred Jensen, Glud Museum, og skænket af Maren og Arthur Chri-

stensen, Rårup Mølle.⁵² Skroget er 145 cm langt, ferniseret med hvid bund. Ophængt i midtskibet.

Klokker. *1) 1866, støbt 1866 af Jørgen Stallknecht i Horsens. Efter 1976 at være afløst af nr. 2 stod klokken ubrugt på loftet, indtil den 2007 blev udlånt til Møgelkær Fængselskirke, hvor den nu hænger i klokkestablen (jf. s. 1407). Formentlig fra denne klokke stammer en *knebel i Glud Museum (inv. nr. 11013). 2) 1976, tværmål 93 cm, prydet af vinløvsranker om hals og slagring. Indskrifter med reliefversaler, om halsen: »Jeg støbtes af Alfred Paccard i Frankrig år 1976 til Rårup Kirke«, på legemet: »Se jeg forkynder Eder en stor glæde«. 3) 1995, tilsvarende men mindre, tværmål 86 cm, legemets indskrift lyder: »Eder er i dag en frelser født«.

†*Klokker.* 1) En middelalderlig *klokke* blev afleveret ved klokkeskatten 1528-29. Den vejede med 'jernfang' 3 skippund (jf. s. 1018-19).⁶⁷ 2) Gik itu i foråret 1766, da der ringedes for Frederik V.²⁰ 3) Støbt 1766 i Viborg.²⁰ Ældre folk i sognet oplyste 1890, at kirkens klokke før 1866 havde været større end den da støbte.

Klokkestolen er fra 1976.⁵²

Fig. 33. Indre set mod øst o. 1925. Foto i Rårup lokalhistoriske Arkiv. – Interior seen towards the east, c. 1925.

Fig. 34–35. Romanske gravsten af granit med rester af indskrifter (s. 1434). 34. Gravsten nr. 1, vistnok lagt over en kvinde. 35. Gravsten nr. 2 med mulige navne »Olaus« og »Sven«. Foto AM 2011. – *Romanesque granite tombstones with remains of inscriptions. 34. Tombstone no. 1, apparently of a woman. 35. Tombstone no. 2 possibly with the names »Olaus« and »Sven«.*

GRAVMINDER

Gravsten. To romanske gravsten (nr. 1–2) er fundet 1960. Kirkens gravminder i øvrigt udgøres i væsentlig grad af gravsten fra tiden o. 1800, der dels kan have ligget inde i kirken som 'gravsten',

dels kan have tjent som kirkegårdsmonumenter (i form af 'liggesten'). Stenene er her rubriceret som gravsten, hvis de må dateres før 1805 (da indendørs begravelse blev forbudt), ligesom der selvsagt er taget hensyn til konkrete oplysninger om deres placering.⁶⁸ Et større antal sten kan tilskrives bil-

ledhuggeren Jens Hiernøe i Horsens, hvis værksted fortsattes en tid efter hans død 1801.⁶⁹

1) (Fig. 34), romansk med kun stumpvis læselig, firdelt indskrift i indhuggede majuskler, der her gengives med store forbehold: »nor..fvs...io...ci«. ⁷⁰ Rødgrå granit, trapezformet, 163×57/37–12 cm, stærkt molesteret. Indskriften findes i hovedenden inden for en rammeliste, der omfatter hele fladen. Herpå ses et processionskors med aftrappet fod. Langs korsstammen ses fletværk, ved den øvre korsarm en lilje og måske en fisk. Indskriften findes dels over liljen, dels ved siden af den og dels øverst på korset. Stenen blev sammen med nr. 2 fundet 1960 i forbindelse med indsættelse af en ny våbenhusdør. Det var tanken at flytte stenene indendørs, men i stedet kom de til at ligge på kirkegården øst for våbenhuset indtil 2011.⁶⁸ Dette år er stenene istandsat og har fået plads liggende i gravkapellet ud for sydvæggen, nr. 1 østligst.

Fig. 36. Gravsten nr. 4, o. 1783, over Hans Jørgensen Vinter og hans hustru Anne Cathrine Kristoffersdatter Due (s. 1434). Foto AM 2011. — Tombstone, c. 1783, of Hans Jørgensen Vinter and his wife Anne Cathrine Kristoffersdatter Due.

2) (Fig. 35), romansk med enlinjet indskrift med indhuggede majuskler, vistnok: »O[l]a[us] Sven ...«. ⁷¹ Rødgrå granit, tydeligt trapezformet med konkavt afskårne nedre hjørner, 170×48/40–22 cm. På fladen, der kantes af en tovtav, ses øverst indskriften, derunder et georgskors i relief med små ovale aftegninger og bladværk mellem armene. Stenens nedre del optages af to livfuldt huggede løver, der står vendt imod hinanden med rejste poter og halernes duske op over ryggene. Fundet sammen med nr. 1 1960 og efter et halvt hundrede år på kirkegården 2011 henlagt i gravkapellet ud for sydvæggen, vestligst.⁶⁸

3) O. 1675, over ukendte, grå kalksten, 172×117 cm, ulæselig og næsten udslidt. Det højrektangulære skriftfelt krones vistnok af en Opstandelses-scene og flankeres af to større skikkelser (dyder?), hvilket antyder, at stenen har lignet gravsten nr. 3 i Skjold Kirke fra o. 1675 (s. 1478 med fig. 29). På kirkegården nord for tårnet.

4) (Fig. 36), o. 1783, over Hans Jørgensen Vinter, *1719 i Nørre Aldum(?), var ... tjente sin salig søster ... i fire år ... forpagtede hendes gård 1749. Han indlod sig 1749 i ægteskab med Anne Cathrine Christophers Datter Due af Vester O[ens](?). De levede sammen i ... år og avlede sammen tre sønner og fem døtre, hvoraf en søn og to døtre er døde, †1783 i sin alders 64. år. <Anne Cathrine Cristophers Datter Due, *1726 i Kleis, †1797>.

Grå kalksten, 181×131 cm, tilskrevet Jens Hiernøe i Horsens. Indhugget kursiv på hammerformet skriftfelt, der krones af den opstandne Frelser og yderst bærer to brændende vaser. Ved siderne hængebånd med dødssymbolerne kranium, knogler, timeglas og tømt overflødhedshorn. Nederst en laurbærkrans med kornneg og le. Opsat imod våbenhusets sydvæg, vestligst.

5) (Fig. 37), o. 1791, over Niels Kruse, *1744 på Møgelkiær, †1791 sammesteds, »efter at han ved en ulastelig Vandel og i Troens sande Enfoldighed havde i 47 aar tjent sin Gud Oprigtigen og dannet sig Selv til Ævigheds Glæde«. ⁷² Rød kalksten, 177×119 cm, tilskrevet Jens Hiernøe i Horsens. Højrektangulært skriftfelt med indhugget kursivskrift, der krones af en vase, fra hvis fod der udgår palme- og olivengrene. Ved siderne hæn-

Fig. 37–38. Gravsten tilskrevet Jens Hiernøe (s. 1434, 1435). 37. Nr. 5, o. 1791 over Niels Kruse. 38. Nr. 6, o. 1794, over forpagter Jacob Kruse af Møgelkær. Foto AM 2011. – *Tombstones attributed to Jens Hiernøe. 37. c. 1791, of Niels Kruse. 38. c. 1794, of Jacob Kruse, tenant of Møgelkær.*

gebånd, i hjørnerne rosetter og under skriftfeltet symboler for afdødes merkantile erhverv: anker, Neptunsfork og Merkurstav. Opstillet imod våbenhusets nordvæg i vest.

6) (Fig. 38), o. 1794, over forpagter Jacob Kruse af Møgelkær, *1742, †1794 sammesteds, faderen var forpagter Ulrich Adolph Kruse, moderen Eleonora Munchenberg, efter hvis død han 1780 indgik ægteskab med sin (nu) efterladte enke Elisabeth M[ø]ller. Efter 14 års kærlig forening her adskiltes de ved hans død 1794. Gravvers.⁷²

Rød kalksten, 176×119 cm, tilskrevet Jens Hiernøe i Horsens. Indskrift med kursiv på hammerformet felt, der kantes af båndophæng og kronet af en vase, fra hvis fod der udgår oliven- og palmegrene samt le og timeglas. Stenens nedre del og noget af siderne er ødelagt ved behugning. Opsat imod våbenhusets sydvæg, østligst.

7) (Fig. 39), o. 1796, over Hans Frederik (Mathæusen) Plesner, præst ved Raarup menighed i 18 år og provst i Bierre Herred i 14 år, *23. okt. 1745, †20. marts 1796. En lang rosende omtale afsluttes med »Til taknemmeligt Minde om Denne sin uforglemmelige Mand helliges denne Sten af Hans efterladte, ømme utrøstelige Hustru Lotte Kruse«, <†16. jan. 1824 »efter at have nydt Livet fra den 9. okt. 1749«.⁷²

Rødlig kalksten, 178×120 cm, tilskrevet Jens Hiernøe i Horsens. Kursivskrift på hammerformet skriftfelt, der kronet af en liggende personifikation af Fama, 'det gode ry', som blæser på sin trompet og samtidig holder et ovalt skjold med de afdødes navne. Ved siderne hængebånd med de ophængte symboler breve(?), bog og pen, lyre og timeglas med le. Nederst et røgelseskar. Opsat imod våbenhusets vestvæg i syd.

Fig. 39. Gravsten nr. 7, o. 1796, over præst og provst Hans Frederik Plesner. Tilskrevet Jens Hiernøe (s. 1435). Foto AM 2011. – *Tombstone, c. 1796, of pastor and rural dean Hans Frederik Plesner. Attributed to Jens Hiernøe.*

Gravkapellet er som nævnt opført 1670, formentlig af Henrik Rantzau til Møgelkær og Rosenvold (jf. s. 1415). Op imod nordvæggen står et lidt ældre epitafium (fig. 43) fra o. 1645–50 over hans hustru Sophie Lindenov (†1666) og hendes første mand Knud Gyldenstjerne (†1627), der er tilskrevet billedhuggeren Peder Clausen i Århus.⁷³ Det stod oprindeligt i tidskapellet (jf. ndf.). Foran epitafiet står på gulvet en stor sarkofag fra o. 1782 tilhørende den unge grev Christian Frederik Rantzau til Rosenvold (fig. 43).⁷⁴ Kapellet nordre fag med de to monumenter er siden 1937 afskildret ved et sortmalet jerngitter med midtdør og flammespids (fig. 40).

De tidligste begravelser, af Johan Rud til Møgelkær, hans hustru Anne Hardenberg, Knud Gyldenstjerne og Sophie Lindenov samt Maren Juel må være overført fra det ældre tidskapel ved

kirkens sydside. Kisterne har formentlig i en periode stået fremme på kapelgulvet som en såkaldt 'åben begravelse'. Siden blev de sat ned i kapellets krypt. Ved midten af 1700-tallet blev der registreret i alt 12 tidskister og deres tidskisteplader (jf. ndf.).

1720 var 'den store begravelse' forfalden, og 1726 var 'lemmen' (til krypten) i stykker.²⁰ 1806 omtales begravelsen atter som 'brøstfældig',³⁸ og 1878 blev begge monumenter restaureret og fik 'siraterne' fastgjort med hård cement.¹⁷

Krypten var tom 1930, da Chr. Axel Jensen fra Nationalmuseet opfordrede til en ny restaurering af kapellet. Det skete, da monumenterne fik en gennemgribende istandsættelse 2008–10. I forlængelse heraf har yderligere tre nyrestaurerede gravminder fået plads ved kapellets syd- og vestvægge (gravsten nr. 1–2 og kirkegårdsmonument nr. 2).

Epitafiet (fig. 41–43) fra o. 1645–50 er sat over Knud Gyldenstjerne til Aagaardt med sin hustru Soffia Lindenow til Møgelkær »hvilke der eptherat di ved den allerhøyeste Gvds krafftige bistand hadde vdstaad atshillige stoer gienvordighed ere di kæde och mette af ditte liff salig vdi Herren hen soffvit och døde«, han <7. febr. 1627 på Bergenhs>, hun <19. marts> □ (jf. tidskiste nr. 3 og 5). Gravvers: »Iorden schivler legomet mens sellen hviler i Gvd« samt citat fra »Hiob 19(25). Ieg ved at min frelser hand lever ... «.⁷⁵

Grå sandsten med indhugget versalskrift på sorte marmortavler, et arbejde i rig bruskbarok, der optager den midterste tredjedel af kapellets nordvæg. Det kvadratiske storstykke rummer et højovalt skriftfelt med det anførte bibelcitater og er ellers helt dækket med de afdødes 32 anevåbener. Foran de lidt tilbagetrukne sidestykker står på konsoller frifigurer af Troen (fig. 42, i vest) og Håbet, hvis hoveder omfattes af bruskbuer. Også vinger og hængestykke udgøres af velhugget bruskværk, der i hængestykket rummer tre engle omkring et rektangulært skriftfelt med gravskriften.

I den forkrøppede frise ses endnu et skriftfelt (aldrig udfyldt), og over profilgesimsen hæver sig en brudt gavlf med en central englekonsol, der bærer en mager figur af den opstandne Kristus. På gavlens sider ligger to medtagne kvindefigurer (den vestre nu uden hoved), som formentlig også repræsenterer dyder.

Fig. 40. Indre af gravkapel fra o. 1670 set imod nordvest med epitafium fra o. 1645-50 for Knud Gyldenstjerne og Sophie Lindenov samt sarkofag fra o. 1782 for Kristian Frederik Rantzau (s. 1415, 1436). Foto AM 2011. – *Interior of sepulchral chapel from c. 1670 seen towards the north west with tablet from c. 1645-50 in memory of Knud Gyldenstjerne and Sophie Lindenov and sarcophagus from c. 1782 of Kristian Frederik Rantzau.*

Den opstandne Kristus og kvindefigurerne virker bestemt som epitafiets gamle bekrøning. Det er derfor ikke umiddelbart forståeligt, at det har endnu et løst topstykke (fig. 41) med Knud Gyldenstjernes og Sophie Lindenovs våbener, der nu er indsat i kapellets vestvæg i nordfaget. Våbenerne omfattes af bruskværk, der foroven danner en maske, og som forneden omslutter et aldrig udfyldt, ovalt skriftbånd (til årstallet?). Det kan ikke afvises, at dette er det oprindelige topstykke, der ved epitafiets flytning fra $\dagger$ sydkapellet ikke har kunnet få plads på grund af en lavere højde til hvælvingen.⁷⁶

Endnu 1930 sås rester af bemaling; nu står stenen overalt blottet, kun med lidt rødt på et englehoved.

Epitafiet er tilskrevet billedhuggeren Peder Clausen i Århus ($\dagger$ 1657) og slutter sig i opbygning

og former til en række andre, hovedsagelig adelige epitafier (*DK Århus* 688, *DK Ribe* 1867).⁷³ Stilistisk må epitafiet inden for Peder Clausens produktion dateres o. 1645-50.⁷⁷

Ved den nævnte restaurering 1878 blev epitafiet sikret og løse dele fæstnet med cement. Den er fjernet ved den seneste restaurering 2008-10, der har haft en rent konserverende karakter.

Sarkofagen (fig. 43), fra o. 1782, tilhører Christian Frederik Rantzau, $\dagger$ 27 jan. 1782,⁷⁴ og er af lys kalksten, 255×145 cm, 125 cm høj, med let udludende sider. Langsidernes sokkel har fascisbånd under korsformet fremspring og guttæ. Den østre kortsider prydes af en hvid marmor-medaljon med afdødes våben i laurbærkrans. Låget hvælver sig segmentvis imod et lavt podium, hvorpå der ligger en pude af hvidt marmor bærende en grevekrone.

Fig. 41. Løst topstykke hørende til epitafium over Knud Gyldenstjerne og Sophie Lindenov med deres våbener, o. 1645-50 (s. 1437). – *Loose top piece of sepulchral tablet in memory of Knud Gyldenstjerne and Sophie Lindenov with their coats of arms, c. 1645-50.*

Sarkofagen rummer formentlig stadig en *kiste*, der var tilgængelig under en reparation 1878, og som beskrives som værende af egetræ betrukket med rødt læder. En *kisteplade* af sølv rummede gravskrift over den i sygdom fromme og tålmodige grev Christian Frederik Rantzau til Rosenvold, Asdal og det halve Hammelmose, søn af grev Christian Rantzau og Frederikke Louise grevinde af Rantzau f. »Bade« (von Raben). Hende (moderen) bedrøvede han første gang, da han natten mellem 26. og 27. jan. 1782 »i hans blomstrende Alder omskiftede Tiden med Evigheden«.⁷²

1878 blev løse dele af sarkofagen fæstnet med cement, og ved rummets omdisponering 1937 flyttedes sarkofagen til sin nuværende plads stående øst-vest midt i kapellets nordfag. Dens gamle plads var tilsvarende, lidt vestligere.

I *begravelsen* (kapel og/eller gravkrypt) nævnes 1756 og 1768 i spredt orden 12 *†kister*, hvis for-

svundne *†kisteplader* i hovedsagen må være kilden til de givne oplysninger.⁷⁸ De fem ældste *kister* må oprindeligt have stået i *†sydkapellet*.

1) (1609), Johan Rud til Møgelkier, befalingsmand på Ørum Slot 'som lod alteret renovere'.

2) (1625), hans hustru Anne Hardenberg.

3) 1627, Knud Gyldenstjerne, lensmand på Bergenhuus, *1575 på Aagaard, gift 1605 med Sophie Lindenov, †7. febr. 1627 i Bergen. Kisten stod først i kirkens *†sydkapel* ('korskirken'), men blev siden 'hertil ført' (dvs. til nordkapellet).

4) 1664, Maren Juul (Juel), Knud Holks til Skovgaard, †1664, 29 år gammel.

5) 1666, Sophie Lindenov, †1666, 78 år gammel (gift med nr. 3 og nr. 7).

6) 1671, Jörgen Marsvin til Avnsbjerg, †1671, 61 år gammel (gift med nr. 11).

Fig. 42. Troen, detalje af epitafium fra o. 1645-50 over Knud Gyldenstjerne og Sophie Lindenov (s. 1436). Foto AM 2011. – *Faith, detail of sepulchral tablet, c. 1645-50, commemorating Knud Gyldenstjerne and Sophie Lindenov.*

Fig. 43. Epitafium fra o. 1645-50 for Knud Gyldenstjerne og Sophie Lindenov samt sarkofag fra o. 1782 for Kristian Frederik Rantzau (s. 1436-37). Foto AM 2011. – *Tablet from c. 1645-50 in memory of Knud Gyldenstjerne and Sophie Lindenov and sarcophagus from c. 1782 of Kristian Frederik Rantzau.*

7) 1674, Henrik Rantzau til Skjøneveide, stiftamtmand i Aarhus, †1674 på Møgelkier, 75 år gammel (gift med nr. 5).

8) 1681, Hedvig Reetz, Jacob Arnfelds frue til Jensgaard, †1681, 55 år gammel.

9) 1687, kammerherre Henrich Rantzau til Rosenvold, Eskildstrup og Hamelmose, †1687, 57 år gammel.

10) 1687, Maren Friis Ottesdotter, Jacob Arnfelds anden frue, †1687, 37 år gammel.

11) 1690, Anne Hedvig Gyldenstjerne, †1690, 75 år gammel (gift med nr. 6).

12) 1726, Friderik greve af Rantzov til Rosenvold, generalmajor, †1726, 49 år gammel.

†*Andre begravelser.* En begravelse (nr. 1) i kirkens ældre †kapel ved skibets sydside (jf. s. 1414) kendes kun i det omfang, dens †kister er overført til det eksisterende kapel fra o. 1670 (jf. ovf.). Ud over dette skal kirken 1768 have haft 'flere åbne begravelser'.⁷⁹ Formentlig sigtes der her kun til to, en 'lukket' præstebegravelse i en †krypt under koret (nr. 2) og en 'åben' for Jensgård, der måske har haft plads i kirkens vestende (nr. 3).

1) Middelalderlig, indrettet i kirkens †sydkapel. Her må formodes indsat †kister med Johan Rud til Møgelkær (†1609), hans hustru Anne Hardenberg (†1625) med flere, der er blevet overført til det nuværende kapel (jf. ovf.). Om Knud Gyldenstiernes †kiste oplyses udtrykkeligt, at den stod her, før den flyttedes til nordkapellet (jf. ovf.).

2) En præstebegravelse, indrettet i en †krypt under koret, formentlig i 15-1600-tallet. 1726 omtales begravelsen 'i altergulvet', som tilhørte kirken og var forfalden på brædder og muren omkring, 'så folkene snart kan tage skade deraf'.²⁰ Kun en †kiste derfra kendes, idet degnen Herlov Dalhoff i sine optegnelser (1769-91) gengiver ordlyden af en vidtløftig 'gravskrift' over provst Christian Carl Plesner (†1778).⁸⁰ At gravskriften fandtes på en kisteplade, kan vel ikke sikkert fastslås, men må være mest sandsynligt.⁸¹ Dele af gravskriften kan i øvrigt meget vel være forfattet af den afdøde selv.⁸² †*Kisteplade*, o. 1778, over provst Christian Carl Plesner. Af den ordrige, rosende omtale gives kun uddrag: »Hvo seer dette, og røres ikke. Et Syn af de rorte, Menneske-

Vennen død ...«. Tabet ville aldrig forvindes i det Bjerre Herred, han i 18 år forestod som provst, ej heller i Raarup Sogn, for hvilket han i 27 år var den »aarvaagste Hyrde«. Han var født i Skiel-lerup præstegård på Fyen 11. juni 1714 som den 13. og sidste i en søskendeflok. Faderen var præsten Hans Philip Plesner, moderen Else Reutze. 17 år gammel blev han 1731 tillkendt »sted blandt Academiets Borgere«, og efter ni år 1740 udset til kapellan ved Glud og Hiarnøe kirker her i herredet. Fra Glud modtog han 1742 sin »høyst bedrøvede Enke vel- og dydædle da Iomfrue nu Provstinde Iohanne Marie Glud«. 1741 blev han beskikket til Barrith og Wrigsted menigheder og efter 10 år 1751 til Raarups. 1760 blev han udvalgt til provst og virkede med en flid og rede-

Fig. 44. Kirkegårdsmonument nr. 1, o. 1807, over Jørgen Hansen Winther. Tilskrevet Jens Hiernøes værksted (s. 1441). Foto AM 2011. — Churchyard monument, c. 1807, to Jørgen Hansen Winther. Attributed to workshop of Jens Hiernøe.

lighed, der gjorde ham gammel før tiden. Hans skrøbelighed begyndte tre år før hans død med næseblod, og det sidste efterår gjorde en »rørelse« ham ude at stand til at forrette sit embede, hvorfor han måtte tage sin brodersøn Hans Fridrich Plesner (jf. gravsten nr. 7) som medhjælp, †24. marts 1778 om morgenen kl. 8½ i en alder af 63 år og næsten otte måneder.

3) Indrettet før 1748 som åben begravelse for Jensgård (i kirkens vestende?). Eneste nævnte †kiste tilhørte kancellisekretær Thøger Fogh til Jensgaard (†1748).⁷⁹

Kirkegårdsmonumenter. Monumenterne omfatter sjældne eksempler af træ og smedejern (nr. *9, *11 og *12) fra midten af 1800-tallet (jf. Glud Kirke s. 1518).

1) (Fig. 44), o. 1807, over Jørgen Hansen Winther, *1750 i Klei[st], indgik 1787 en kærlig ægteskabsforbindelse med Karen Jensdatter af Braae. De avlede syv børn sammen, tre sønner og fire døtre, †1807 i sin alders 57 år og seks måneder. <Enken bekostede stenen som et kært minde, †1831>.

Liggesten af grå kalksten, 179×120 cm, tilskrevet Jens Hiernøes værksted i Horsens, der fortsatte efter hans død 1801. Indhugget kursiv på højrekanteret skriftfelt, der kronet af brændende vase med palme- og olivengrene udgående fra foden. Feltet kantes af pilastre med kronende roset, dukater og kannelurer, og nederst giver skriftfeltet plads til et buet felt med en død og en sørgende due. Opsat imod våbenhusets nordvæg øst for døren.

2) (Fig. 45), o. 1807, over hæderlige og vellærde Knud Plesner, *1734 i København, †1807 i Raarup, hvor han var degn i 53 år og avlede 17 børn med fire koner, nemlig fire med den første Mette Elisebet Hass, fem med den anden Marie Magrethe Hass, seks med den tredje Else Sophie Schmidh og to med den fjerde Kirstine Stensballe, som var hans medhjælp i 13 år. Hun fødtes 1750 i Horsens, døde i Raarup <1828> og hviler her ved hans side. Liggesten, rødlig kalksten, 187×116 cm, med indhugget kursivskrift på felt i hele stenens bredde. Herpå står den opstandne Frelser i skykrans under en trekløverbue, der har form af et skriftbånd med citat fra Joh. 11,25, »jeg

Fig. 45. Kirkegårdsmonument nr. 2, o. 1807, over degnen Knud Plesner og hans fjerde kone Kirstine Stensballe (s. 1441). Foto AM 2011. – Churchyard monument, c. 1807, to the parish clerk Knud Plesner and his fourth wife Kirstine Stensballe.

er Opstandelsen ... ». De øvre hjørner har store rosetter, et nedre felt laurbærkrans med palme- og olivengren. Indtil 2010 på gravsted syd for kirken, efter istandsættelse 2010-11 opsat i kapellet imod vestvæggen.

3) O. 1820, over Elsebet Glud f. Møller, *25. marts 1751, hun indlod sig i ægteskab 25. juni 1780 med Iacob Kruse forpagter på Møgelkier (jf. gravsten nr. 6). 5. juni 1795 indgik hun atter ægteskab med Niles Glud, †26. marts 1820. Lang rosende omtale.⁷² Liggesten, grå kalksten, 201×136 cm med versalskrift i hele stenens bredde. I hjørnerne indlagt rosetter i hvidt marmor, og forinden spor efter et indlagt håndtryk i samme materiale. Opsat imod våbenhusets vestvæg, nordligst.

4) O. 1825-50, over ukendte, læses kan hovedsageligt: »...stegaard ... Mølle«. Liggelsen af rødlig kalksten med indhugget skriveskrift, der har dækket hele stenens overflade. Profileret kant og spor efter mulig roset forneden. Lagt som trædesten i våbenhusdøren.

5) O. 1827, over Charlotte Nicoline Bechmann f. Quotrup (sic!), *29. marts 1780 i København, †[2. marts 1827] i Rårup. Gift første gang med hr. Andreas Emanuel Bjørn [ejer af Rask Hovedgaard]. Gravvers.⁸³ Liggelsen, rødlig kalksten, 158×82 cm, med delvis læselig versalskrift over hele fladen. Opsat i våbenhuset imod østvæggen, nordligst.

6) O. 1832, over Ane Sophie Bechmann, *... juli 1800 i [Hvirring, †22. nov. 1832 i Raarup]. Gravvers.⁸³ Liggelsen, rødlig kalksten, 128×67, med rest af fladedækkende versalskrift. Opsat i våbenhuset imod vestvæggen i midten.

Fig. 46. *Kirkegårdsmonument nr. 9, o. 1850-75, over Abeline Christiansen f. Christensen (s. 1442). I Glud Museum. Foto AM 2011. – *Churchyard monument, c. 1850-75, to Abeline Christiansen, née Christensen.

7) O. 1836, over Hans Gram Bechmann, *21. jan. 1750 på Lessøe, †31. dec. 18[36 som] konsistorieråd [og sognepræst i Raarup. Han blev indviet til præst 1795 under ordene fra Ap. G. 11]. Citat fra Sl. 62 og 115.⁸³ Liggelsen, rødlig kalksten, 157×83 cm, med delvis læselig, fladedækkende versalskrift. Opsat imod våbenhusets østvæg, sydligst.

8) O. 1850, over amtsprovst og sognepræst Peder Bröchner, *3. aug. 1748 i Spentrup (Randers Amt), †12. sept. 1818. »Sørgende efterladte satte den trofaste Ægtefælle og kærligste Fader denne Minde« (jf. nr. 10). Støbejernskors, 124 cm højt, med trekløverender; foroven sommerfugl, forneden anker. I kirkegårdens nordøsthjørne.

*9) (Fig. 46), o. 1850-75, over min kære søster Abeline Christiansen f. Christensen. Vejrbidt kors af fyrretræ, 76 cm højt, med oval skriftplade, der har sort antikvaskrift.⁸⁴ Bagpå er med blyant noteret »Raarup Kirkegaard 1930«. Sådanne gravminder af træ er sjældne.⁸⁵ I Glud Museum (inv. nr. 10992).

10) O. 1857, over fru amtsprovstinde Johanne Mariane Bröchner f. Secher på Sødningholm i Randers Amt, *6. okt. 1771, †3. dec. 1857 i Veile (jf. nr. 8). Støbejernskors, 126 cm højt, med trekløverender og påskrift med antikva og versaler. Øverst en sommerfugl, nederst mærke for støberiet Stallknecht i Horsens. I kirkegårdens nordøsthjørne.

*11) O. 1862, over Mads Jørgensen, *... 1831 i ..., †28. jan. 1862 sammesteds. Monument af smedjern. Det består af en stander med volutbøjler og en oval skrifttavle, der bærer yderligere fire bøjler og en kronende vase i silhuet med Tro, Håb og Kærlighed samt en bi allerøverst. Under skrifttavlen et timeglas. Skriveskrift over påmalet håndtryk. Monumentet er tilskrevet den lokale smed Therkel Jensen, som skal have udført flere †gravminder i samme form på kirkegården.⁸⁶ I Glud Museum (inv. nr. 10985).

*12) (Fig. 47), o. 1869, over [Kirsten Jensdatter, *1802 i Gram, †1869, gift med Søren Olsen 1840 ...]. Monument af smedjern. Det består af en stander, der bærer en ottekantet skrifttavle, alt indrammet af volutbøjler og kronet af vase i silhuet med kors, anker, hjerte og bi. Den

påmalede indskrift med antikva over håndtryk er nu overmalet med hvidt. Gravmindet er tilskrevet samme anonyme smed som †kirkegårdsmonument (jf. ndf.).⁸⁷ I Glud Museum (inv. nr. 10981).

13) O. 1870, »Her under hviler min kjære Mand fhv. husfoged i Hertugd. Slesvig Peter Iohannes Brøchner«, *23. juli 1801, †7. nov. 1870. Støbejernskors, 138 cm højt, enderne med gennembrudt akantusløv. Påskrift med antikva og versaler. I kirkegårdens nordøsthjørne.

14) 1899, over (lægprædikant) Peder Laursen af Fredensbjerg, †1835, og hustru Maren Jensdatter, *1767, †1830, samt to børn Laurs Pedersen, *1797, †1850, og Kjersten Pedersdatter, *1804, †1877. Skråstillet tavle af hvidt marmor med indhugget, sortoptrukket antikva under kors og palmegrene. Nederst er indhugget datoen »14«, men måneden læses ikke, samt årstallet »1899«. På gravsted øst for kirken.

På gravstedet findes også en *mindsten* fra 1976 over Peder Laursen, »Stifter af De stærke Jyder i Rårup«. ⁸⁸ Natursten med versal- og antikvaskrift. Mindestenen har afløst en ældre †trætavle, hvis formanende indskrift var forfattet af Peder Laursen selv, og som lød:

»Sandheds Eftermæle af os undertegnede og underliggende. Verdens Børn og ugudelige Mennesker hadede, skyede eller ynkede os for vor liden Guds frygt, vel ej for vore store vedhængende Fejl, Ufuldkommenhed og Syndighed. Nu er Synd, Sorrig, Foragt, Nød og Død opslugt formedelst Sej. Gud være Tak, som gav os Sej ved vor Herre Jesus Kristus (1. Kor. 15, 57). Vejen til Livet er trang, faa finder den (Mt. 7, 14), vi havde nær heller ikke fundet den.

Enhver, som læser dette, han give Agt derpaa og fordybe sig ej i Verdens Lyster, være ej heller sikker, hvorfra Døden og Dommen vel skal gøre ham ædru, men oftest for silde. Dette er sidste Advarsel fra os. Peder Laursen Maren Jensdatter«. ⁵²

Et †kirkegårdsmonument af smedjern nævnes 1919 som svarende til kirkegårdsmonument nr. *12 'men ikke helt så smukt'. ⁵²

Fig. 47. *Kirkegårdsmonument nr. 12, o. 1869, over Kirsten Jensdatter (s. 1442). Tegning af Aage Jørgensen o. 1950 i NM. – *Churchyard monument, c. 1869, to Kirsten Jensdatter.

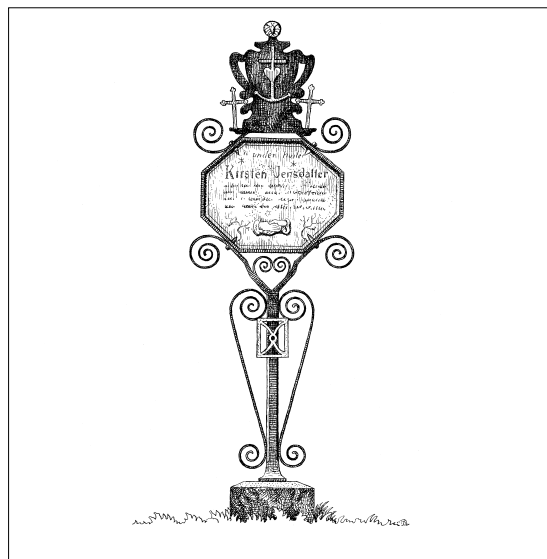
KILDER OG HENVISNINGER

Vedr. arkivalier for Vejle Amt i almindelighed henvises til s. 56–58, vedr. litteratur og forkortelser til s. 59–62. Endvidere er benyttet:

Arkivalier. *Kirkens arkiv.* Synsprotokol 1862 ff.; kirkeprotokol (kaldsbog) med kirkesyn 1934–2008 samt afskrifter af indskrifter m.m.; korrespondance vedr. gravkapel. – *R4. Dokumenter til skøde af 25. sept. 1671*; synsforretning over Rårup Kirke 1671 og kirke-regnskab 1669–70. – *Jensgård godsarkiv*, Glud. Syn over Rårup Kirke 1693. – *Horsens Museum.* Viggo Norns notesbøger III, 1943.

NM. *Håndskrifter.* Fr. Uldall, Om de danske landsbykirker I, 203–05 (1869). – *Notesbøger.* Søren Abildgaard IV, 53–54 (1771). – *Indberetninger.* J. B. Løffler 1879 (bygning, inventar og gravminder); F. Ingerslev 1890 (to) (kirkegård, klokke); Chr. Axel Jensen 1923 (to) (epitafium, inventar); Skat Hoffmeyer 1924 (præstegård); K. Due 1924 og 1925 (altertavle); Chr. Axel Jensen 1927 (altertavle); Olaf Olsen 1960 (romanske gravsten); Helge Andreassen 1960 (romanske gravsten); Susanne Trudsø og Kirsten Trampedach 2000 (epitafium); Susanne Trudsø 2007 (gravsten); Annemette Kjærgård og Lars Pagh 2011 (fundamenter fra nedbrudt †kapel); Leif Vogensen 2011 (epitafium).

Tegninger og opmålinger. *Kirkens arkiv.* Opmåling af kælder under adeligt gravkapel ved Ebbe C. Norn 1961. – *Horsens Museum.* Forslag til orgelfacade og orgelpulpitur ved Hector Estrup 1897; opmåling af kirken ved Viggo Norn 1941 (plan, opstalter og snit); forslag til tårn ved samme 1942 (plan, opstalter og snit). – NM. Salmebogsekslibris med interiør; tegning af smedjernskors ved Aa. Jørgensen uden år.

Historisk indledning ved Mogens Kragssig Jensen og Niels Jørgen Poulsen, bygningsbeskrivelse ved Niels Jørgen Poulsen, inventar og gravminder ved Ebbe Nyborg og orgler ved Ole Beuchert Olesen. Engelsk oversættelse ved James Manley, oversættelse fra latin ved Peter Zeeberg. Korrektur ved Jørgen Lethan; teknisk og grafisk tilrettelæggelse ved Mogens Vedsø. Redaktionen afsluttet okt. 2011.

¹ »Indberetninger til Resens Atlas: Århus Stift« ved Thomas W. Lassen, *Århus Stifts Årbøger* 75, 1990-91, 87-100 (især 93). Jf. *HofmFund* 4, 757.

² *Kronens Skøder* II, 354.

³ Jensgård havde i disse år flere parthavere. Jf. LAVib. *Viborg landstings skøde- og panteprotokol* 9. maj 1684 og 16. okt. 1695 (fol. 346b-347a).

⁴ Kirken ejedes 1708-10 af Axel Bille til Ørumgård. Den blev 1813 af kammerråd Poul Glud til Jensgård solgt (uden kaldsret) til tre mænd: kammerråd Jens Willesen, prokurator Peder Herschend Demant, Horsens, og prokurator, forvalter Christensen på Boller (LAVib. *Århus bispearkiv*. Kirkeejere og kirkens indtægter 1804-23 (C 3.1151)). Inden 1830 var kirken igen kommet under Jensgård (LAVib. *Århus bispearkiv*. Kirke- og præstegårdssyn 1830-35 (C 3.1177)).

⁵ LAVib. *Bjerre-Hatting Hdr.s provsti*. Synsprotokol 1901-22 (C 36.3).

⁶ *Repert* 2. rk. I, nr. 874.

⁷ *ÆldDaArkReg* II, 160 og V, 111.

⁸ *DaMag* VI, 1752, 186-88. Der var tale om forholdsvis beskedne beløb: kirke og præst fik 10 mark, degnen 1

mark. Selv havde hun valgt sit lejersted i Antvorskov Kirke.

⁹ Kirkens andel af sognets tiende udgjorde 1671 54 tdr. hartkorn, og landgilden af dens jordtilliggender 11½ tdr. (*Kronens Skøder* II, 354). Sml. til eksempel kirkenes indtægter i Jelling Syssel (Niels Jørgen Poulsen i *NMArb* 1980, s. 59).

¹⁰ *KancBrevb* 9. nov. 1563 og 6. jan. 1567.

¹¹ *KancBrevb* 6. sept. 1569 og 20. maj 1637.

¹² *Kronens Skøder* I, 489.

¹³ *Da Atlas* IV, 1768, 155.

¹⁴ L. S. Vedel Simonsen, *Familie-Efterretninger om de danske Ruders for 200 Aar siden uddøde Adelslægt* II, Odense 1845, 109.

¹⁵ *ResenÅrh* 133.

¹⁶ Stednavnet er nævnt første gang 1320, da kongen bevidnede, at Jens Mogensen havde pantsat jordegods i *Ruthorpmark* til ridderen Niels Brok. Jf. *DiplDan* 2. rk. VIII, nr. 241.

¹⁷ LAVib. *Bjerre-Hatting Hdr.s provsti*. Synsprotokol 1833-1901 (C 36.4-7).

¹⁸ Kirkeregnskab 1669-70. Dokument til skøde af 25. sept. 1671 (jf. *Kronens Skøder* II, 354).

¹⁹ Synsforretning over Rårup Kirke 18. juni 1671. Dokument til skøde af 25. sept. 1671 (jf. *Kronens Skøder* II, 354).

²⁰ LAVib. *Århus bispearkiv*. Kirkesyn 1700-1803 (C 3.1166-76).

²¹ LAVib. *Bjerre Herreds provsti*. Synsprotokol for kirker og præstegårde 1803-18 (C 35.A).

²² *Kirkens arkiv*. Synsprot. 1862 ff.

Fig. 48. Den kullede kirke set fra nordøst 1867. På kirkegården, der få år senere blev udvidet mod vest, ses ↑ klokkestablen (s. 1407). Det store, spidsbuede vindue i skibets nordside kendes ikke fra anden sammenhæng. Skitse af landmåler H. Schultz 1867. Efter *Kirker og bygninger fra Geodætisk Instituts arkiv*, 1974. — The steepleless church seen from the north east in 1867. In the churchyard, which was extended westward a few years later, the ↑ bell frame can be seen.

²³ Ordre fra Det kgl. General- og Krigsdirektorium, Skanderborg Slot 12. marts 1765. Jf. Herdis Therkelsen, »Træhesten på Horsenseggen«, *Horsens Posten* (ugeavis udgivet af *Horsens Folkeblad*) 1. marts 1989. Ved Stouby Kirke fandtes tilsvarende et tgeværskab og en ttræhest, ved Vrigsted Kirke et tgeværskab.

²⁴ Jf. H. K. Kristensen, »En træhest til auktion og lidt om landmilitseren«, *Fra Ribe Amt*, bd. 15, 1960-63, 342-54.

²⁵ LAVib. *Århus bispearkiv*. Kirkesyn 1700-1803 (C 3.1166-76). Klokkestablen nævnes første gang 1702 (jf. note 20).

²⁶ *Vejle Amts Stednavne*, 1944, 29.

²⁷ »Indberetninger til Resens Atlas: Århus Stift« (jf. note 1). Schmidt, *Helligkilder* 149; Svane, *Helligkilder* 240.

²⁸ *Præsteindb* 1807, 32.

²⁹ Tovsnoningen går i forskellig retning, og kelen har forskellig dybde.

³⁰ *Horsens Museum*. Viggo Norns notesbøger III, 1943.

³¹ Korrespondance i NM og kirkeprotokol i kirkens arkiv.

³² *HofmFund* 2, 268-69.

³³ Indberetning ved Annemette Kjærgård og Lars Pagh, *Horsens Museum* 2011.

³⁴ Jf. også Store Fuglede (*DK Holbæk* 1616) og sideskibet ved Århus Vor Frue Kirke, hvor hvert fag har sin selvstændige gavlf (*DK Århus* 1061).

³⁵ Jf. Skt. Annas Kapel ved Kolding Skt. Nikolaj Kirke s. 622, og tkapeller i Østbirk og i Horsens Klosterkirke (*DK Århus* 4438, 5654).

³⁶ Kapellet er i Trap tilskrevet Knud Gyldenstierne (†1627) og hans hustru Sophie Lindenov til Møgelkær, hvis epitafium er opstillet i kapellet (jf. også *HofmFund* 2, 268-69 og *DaAtlas* 4, 143-44).

³⁷ *HofmFund* 2, 268-69 og *DaAtlas* 4, 143-44.

³⁸ LAVib. *Århus bispearkiv*. Kirkernes istandsættelse m.m. 1804-23 (C 3.1151).

³⁹ Korrespondance i NM og i kirkens arkiv. Ejeren af Gramrodegård, proprietær Due, oplyste 1961, at han som tidligere fæster under Rosenvold havde haft hele vedligeholdelsen af kapellets yderside. Han var villig til at betale 2500 kr. for at blive fritaget for denne forpligtelse.

⁴⁰ Skiftegangen kan ikke bestemmes på grund af puds-laget.

⁴¹ Årstallet er i Trap læst 1620, men må snarere læses som 1670, idet syvtallet dog imod sædvane er forsynet med en fod (jf. skriftprøver i *Deutsche Inschriften. Terminologie zur Schriftbeschreibung*, Wiesbaden 1999 84 ff.). Læsningen 1670 er først foreslået af lokalhistorikerne Gitte Ellegaard og Helle Munkholm.

⁴² RA. *Jyske Tegnelse* 1660-70 (fol. 404a-b), 22. sept. 1666. Pengeoverførslen må forklares med, at Henrik Rantzau som ejer af Ågård, hovedgården i Kettrup Sogn, allerede havde hånd i hanke med Kettrup Kirke, som da også blev overdraget ham fem år senere, 1671, samtidig med at han overtog Rårup Kirke (jf. historisk indledning).

Fig. 49. *Vindfløj 1723 på præstegården, oprindelig opsat over t-klokkestabel på kirkegården (s. 1407). Foto AM 2011. – *Weather vane, 1723, on rectory, originally set up above the t-bell frame in the churchyard.

⁴³ NM. Indb. ved Løffler 1879.

⁴⁴ Synsprot. 1862 ff. samt kirkeprotokol i kirkens arkiv.

⁴⁵ RA. *Danske Kancelli*. Rentekammerafdelingen. Seks års kirkeregnskaber 1614-20 (B 184e).

⁴⁶ LAVib. *Bygningsinspektoratet Århus*. Forskellige kirker, J-R, 1850-1905 (B 239-123).

⁴⁷ NM. Søren Abildgaards notesbog IV, 53 (1771).

⁴⁸ Uldall 1869.

⁴⁹ Vindfløjen nævnes på præstegården 1924 (indberetning i NM om præstegården ved sognepræst Skat Hoffmeyer).

⁵⁰ Korrespondance i NM. Notat af Erik Skov 1970.

⁵¹ 1720 og 1726 hed det således, at både altertavlen og prædikestolen måtte renoveres og anstryges (males) (jf. note 20).

⁵² *Kirkens arkiv*. Kirkeprotokol (kaldsbog) med kirkesyn 1934-2008 samt afskrifter af indskrifter m.m.

⁵³ Der burde vel være tale om lidelsesredskaber, da det er sådanne, der holdes frem i topgavlen.

⁵⁴ Disken er skænket af Dorothea Jeppesen af Åstrups mindelegat (jf. note 52).

⁵⁵ RA. *Lensregnskaber*. Stiernholm Len. 1614-21. Kirkeresk. 1614-15.

⁵⁶ Om skriftetavler og deres brug se nærmere Erik Skov, »Skriftemål og skriftestol« i *Kirkens Bygning og Brug*, især s. 116.

⁵⁷ Lise Godtfredsen og Hans Jørgen Frederiksen, *Troens Billeder*, Gjellerup, 261.

⁵⁸ Om løvemotivets betydningsmuligheder på fonte se Godtfredsen og Frederiksen 1987 (note 57) 332 ff.

⁵⁹ Opgangen er tegnet af O. J. Bagger.

⁶⁰ LAVib. *Århus bispearkiv*. Korrespondance vedr. Bjerre Hrd. 1733-1845 (C 3.532).

⁶¹ Jf. note 23.

⁶² Efter 30 år betegnede orglet som ubrugeligt (jf. note 52).

⁶³ Orglet indviedes pinsedag 1897 (jf. note 52).

⁶⁴ Nordjyllands Orgelbyggeri i Ålborg ved Emil Nielsen: Fortegnelse over leverede Orgler, o. 1920, i Den Danske Orgelregistrant.

⁶⁵ 1862 ff. I Glud Museum opbevares to *orgelpiber fra dette instrument, en af træ, 127,5 cm (inv. nr. 10975) og en af metal, 182 cm (inv. nr. 10976) (jf. note 22).

⁶⁶ Orglets placering og udseende beskrives 1961 af arkitekt C. F. Møller, der dog antog, at instrumentet var fra 1920'erne. Det kan på den baggrund ikke udelukkes, at Fr. Nielsens orgel har været ombygget.

⁶⁷ RA. *Rtk*. Rgsk. indtil 1559, 1528-29. Fortegnelse over indkrævede klokker.

⁶⁸ Jf. Michael Manøe Bjerregaard, »Gravminderegistrering«, *Museumsforeningen Glud Museum. Årsskrift* 2010, 10 ff.

⁶⁹ Otto Norn, »Billedhugger Jens Hiernøe og hans kirkelige Arbejder i Vejle Amt«, *Årb. Vejle* 1938, 196-200.

⁷⁰ Hinrichsen, *Grabsteine*, IV, 993 læser »S...o? daeg filia(?) / Io.../ sei« (...datter?..).

⁷¹ Således også Hinrichsen, *Grabsteine* IV, 994.

⁷² Den fulde tekst er afskrevet i kirkeprotokol i kirkens arkiv.

⁷³ Merete Bergild og Jens Jensen, »Peder Clausen, billedhugger i Århus - 1634-1657«, *Østjysk Hjemstavn* 1990, 30-47.

⁷⁴ Sarkofagen er i *Triap* fejlagtigt anført som tilhørende baron Otto Rantzau, †1771.

⁷⁵ Det er bemærkelsesværdigt, at indskriften så mange år efter Knud Gyldenstiernes død har hans dødstidspunkt og dødssted som en tilføjelse. Det samme gælder, at man (1666) kun har anført Sophie Lindenovs dødsdag, men har ladet dødsåret stå udfyldt.

⁷⁶ Om en usikkerhed omkring epitafiets flytning vidner også det tilmurede tvindue bagved. Ved kapellets opførelse 1670 har man åbenbart ikke taget højde for epitafiets flytning, der formodentlig først er foretaget nogle år senere.

⁷⁷ Bergild og Jensen (note 73), 36. Epitafiet er således blevet til efter Sophie Lindenovs ægteskab med Henrik Rantzau.

⁷⁸ *HofmFund* II, 268-69. *DaAtlas* 4, 143-44. Navneformerne følger *DaAtlas* bortset fra kiste nr. 3, der kun er anført i *HofmFund*.

⁷⁹ *DaAtlas* 4, 143.

⁸⁰ Sigurd Elkjær, »Af degnen Herlov Dalhoffs Optegnelser 1769-91«, *Århus Stifts Aarbøger* 1928, 170 f.

Fig. 50. De fire evangelister, †malerier udført 1782 af Johan Petersen maler i Horsens til prædikestol o. 1600 (s. 1429). Foto P. Bagger 1930. – *The Four Evangelists, †paintings done in 1782 by Johan Petersen painter in Horsens for pulpit, c. 1600.*

Fig. 51. Korbuekrucifiks, o. 1500, udsnit, kristusfigurens hoved (s. 1426). Foto AM 2010 – *Chancel arch crucifix, c. 1500, detail, Christ's head.*

⁸¹ Alternativet skulle være et *†epitafium*, men et sådant haves ingen oplysninger om. Dalhoff kan have begivet sig ned i krypten for at skrive pladen af, eller han kan have gjort det i forbindelse med begravelsen, som han deltog i (jf. note 80).

⁸² Den afdøde havde ifølge Dalhoff (note 80) selv forfattet 'de personalia', som læstes op ved begravelsen, og som kan være mere eller mindre identiske med den overleverede gravskrift.

⁸³ Teksten er suppleret efter afskrift i kirkeprotokol i kirkens arkiv.

⁸⁴ Indskriften læses hovedsagelig, fordi dens maling er mindre nedbrudt end det omgivende træ.

⁸⁵ Jf. Søren Knudsen, »Gravminder af Træ«, *Vore Kirkegaarde* 1928-29, 144 ff.

⁸⁶ Søren Knudsen, »Om de gamle haandsmedede Gravkors i Bjerre Herred«, *Årb Vejle* 1919, 92-93. Heri også tegning af monumentet.

⁸⁷ Knudsen 1919 (note 86), 102-03 med tegning.

⁸⁸ Se Herluf Hegnsvad, »De stærke jyder«, i *Vækkelsernes frembrud i Danmark i første halvdel af det 19. århundrede*, red. Anders Pontoppidan Thyssen IV, 1967, 209-13.

RÅRUP CHURCH

This large inland parish is surrounded by eight other parishes. According to a pastoral report from 1667 the church was consecrated to St. Anne, as was a holy well in the meadow east of the churchyard, the goal of large pilgrimages in the Late Middle Ages.

Building. The substantial church consists of a nave and chancel with an apse from the Romanesque period, begun in granite ashlar in the east, but otherwise built in calcareous tufa. The Romanesque church is just under 33.5 m long and thus the longest in Bjerre District. The chancel and the small apse, with its fine ashlar cladding, is the most highly articulated section of the building. In the Late Middle Ages, c. 1500, many changes were made. Vaults were built in the chancel and nave and at the west end of the church a large (†)tower was erected. In front of the south door a porch was added, originally in two floors, since the church's corn tithes were stored in the loft. East of the porch, on the south side of the nave, a †chapel was added, two bays wide, possibly associated with the pilgrimages to the holy well. The †chapel of rest, which was used in the seventeenth century for aristocratic burials, was replaced in 1670 by a sepulchral chapel on the north side of the chancel with a crypt below. The upper floors of the (†)tower collapsed in the seventeenth century, but were rebuilt in 1943 (architect, Viggo Norn). The church underwent major repairs in 1865–67.

Furnishings. The oldest item is the Romanesque granite font, carved with double lions in high relief. The communion table and a large chancel arch crucifix come from the Late Middle Ages, while the altar candlesticks are from the Reformation period. The altarpiece is a fine Renaissance work from 1602 with donors' arms for Johan Rud and Anne Hardenberg of Møgelkær. The pulpit is related and more or less contemporary, while the altar chalice was donated in 1854 by the church owner J. A. Glud of Jensgård. A

rare 18th century ★confessional board is in Glud Museum.

The *colour scheme* of the furnishings, in light grey and red tones, was conceived by Anette Aaling during the latest *refurbishing* in 2009. This did not result in significant further alterations compared with a more radical *restoration* in 1930, when the woodcarver C. J. Baumbach executed reliefs of the Crucifixion and the Resurrection for the altarpiece.

Investigation of the paint layers of the altarpiece in 1924, 1927 and 1930 showed that after its completion it was left unpainted and without paintings until as late as 1782. The same may be the case with the pulpit and other furnishings.

In a restoration of 1782 Johan Petersen from Horsens painted both main items of furnishing in 'strong colours' and in the panels executed naive †paintings which are known from photographs. At the same time, on the altarpiece, he listed names, on the one hand of the first donors, on the other of the current church owner, Jacob Glud and his wife Cathrine as having funded the polychroming, and his own name as the painter.

Oldest among the *sepulchral monuments* are two cross-ornamented Romanesque tombstones with the remains of inscriptions, found in 1960 beneath the porch door. A further four tombstones from the end of the eighteenth century can be attributed to the stone-carver Jens Hier-nøe in Horsens.

The most prestigious sepulchral monuments in the church are in the mortuary chapel, which has Knud Gyldenstjerne's and Sophie Lindenov's limestone tablet from c. 1645–50 on the end wall; this has been attributed to the stone-carver Peder Clausen in Århus. In front of it stands the sarcophagus from c. 1782 of Count Kristian Frederik Rantzau of Rosenvold. The burials in the now emptied crypt are known to some extent from old transcriptions of the names and dates on twelve †coffins.